

REGIONALNE SAMORZĄDOWE CENTRUM EDUKACJI EKOLOGICZNEJ
przy Sejmiku Samorządowym we Wrocławiu

SZCZYT ZIEMI: Rio'92

AGENDA 21

PRZEWODNIK DLA SAMORZĄDÓW

- ❖ Wstęp
- ❖ Struktura Agendy 21
- ❖ Najważniejsze tematy i zagadnienia Agendy 21
- ❖ Spis treści Agendy 21
- ❖ Streszczenie pełnego tekstu Agendy 21
- ❖ Zagadnienia dla władz lokalnych

Wydawca

Regionalne Samorządowe Centrum Edukacji Ekologicznej
Przy Sejmiku Samorządowym we Wrocławiu

Tytuł oryginału

AGENDA 21 – A Guide for Local Authorities In the U.K.

Tłumaczenie i druk za zgodą autora Rogera Levetta: C / A / G / Consultants, London

Tłumaczenie

Piotr Łyskawa

Opracowanie redakcyjne i korekta

Alicja Kordas

Realizacja

Jerzy Malewski

Finansowane ze środków RSCEE i Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska

Druk

Polkarton, Wrocław

ISBN 83-900925-1-4

SPIS TREŚCI

Część 1	WSTĘP.....	6
Część 2	STRUKTURA AGENDY 21	7
Część 3	NAJWAŻNIEJSZE TEMATY I ZAGADNIENIA AGENDY 21.....	8
Część 4	SPIS TREŚCI AGENDY 21	10
Część 5	STRESZCZENIE PEŁNEGO TEKSTU AGENDY 21	11
Część 6	ZAGADNIENIA DLA WŁADZ LOKALNYCH.....	34

Wprowadzenie

Niniejszy tekst: „Szczyt Ziemi: Rio `92 AGENDA 21 Przewodnik dla samorządów” został po raz pierwszy wydany w Polsce w roku 1993 dzięki staraniom Regionalnego Samorządowego Centrum Edukacji Ekologicznej przy Sejmiku Samorządowym we Wrocławiu. Założycielką i Przewodniczącą Rady Programowej RSCEE była dr inż. Ewa Rzewuska, Przewodnicząca Komisji Ochrony Środowiska Sejmiku. Nijez podpisany miał zaszczyt być członkiem Prezydium Rady Programowej RSCEE.

W roku 2002 na IV Dolnośląskim Forum Politycznym i Gospodarczym w Krzyżowej Grupa Problemowa SC – organizacje pozarządowe dyskutowała m.in. o problemach zrównoważonego rozwoju i o ONZ-owskiej Agendzie 21, będącej narzędziem jej wprowadzania. Uczestnicy sesji doszli do wniosku, że jedną z przyczyn niezadowalającego stanu wdrożeń Agendy 21 jest słaba znajomość jej treści, zwłaszcza wśród samorządowców, którzy powinni być motorem tych działań. Wtedy powstała inicjatywa wznowienia istniejącego i dobrze przyjętego przewodnika, będącego streszczeniem obszernego, liczącego 2500 stron oryginału Agendy 21.

W roku 2004 na kolejnym roboczym spotkaniu grupy SC w Stowarzyszeniu „TRATWA” we Wrocławiu zapadła decyzja przygotowania w pierwszej kolejności cyfrowej wersji przewodnika. Zadanie to zrealizowali członkowie grupy SC Cyprian Kałuża oraz prezes Stowarzyszenia „TRATWA” Robert Drogoś wraz ze swoim zespołem. Na wydanie przewodnika wydali zgodę pan prof. Jerzy Malewski, uprawniony przez brytyjskich autorów realizator wydania przewodnika w roku 1993 oraz pani dr inż. Ewa Rzewuska.

Podane w tekście dane dotyczące terminów i kosztów przedsięwzięć są oczywiście obecnie nieaktualne, ale nie usuwano ich wobec braku aktualnych danych. Obrazują one zakres i wymiar przedsięwzięć.

W wyniku inicjatywy członków grupy SC w dniu 27.11.2004 w czasie VI DFPiG przewodnik zaistniał w Internecie i stał się dostępny uczestnikom Forum. Teraz kolej na wydanie tekstu drukowanego.

Agenda 21 jest **w a ż n a , t r u d n a i p o t r z e b n a**. Myślenie kategoriami Agendy 21 rozwija osobowość, wyrabia spojrzenie strategiczne, podejście całościowe do rozwoju i widzenia potrzeb przyszłych pokoleń. Przyjmijmy to wyzwanie, z pewnością nie pożałujemy wysiłku.

W imieniu grupy SC pragnę złożyć wyrazy podziękowania wszystkim wyżej wymienionym z nazwiska osobom, które przyczyniły się do naszego wspólnego sukcesu.

Przewodniczący Grupy S.C. -
Niezależne Gremium Obywatelskie Zrównoważonego Rozwoju
„NGO ZR Krzyżowa”
na VI Dolnośląskim Forum Politycznym i Gospodarczym
Krzyżowa 2004

(-) *Jan Janiszewski*

Od Wydawcy

Zafascynowane postępowaniem naukowo-technicznym społeczeństwa XX wieku przyjęły wyniki I Raportu Rzymskiego (1972) dotyczącego modelu świata w okresie od 1900-2100 z dużym niepokojem i zaskoczeniem. Refleksja zaowocowała zwiększonym zainteresowaniem sprawami środowiska przyrodniczego oraz kolejnymi raportami, studiami i konferencjami na ten temat organizowanymi w ramach ONZ. Ostatnim, globalnym wydarzeniem politycznym dotyczącym problemów środowiska była Światowa Konferencja na temat Środowiska I Rozwoju (UNCED) Rio'92, tzw. "Szczyt Ziemi". Najbardziej znaczącym dorobkiem tej konferencji jest Agenda 21-ponad 500-stronicowy dokument zawierający wytyczne wszelkich działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Dokument ten, zaakceptowany i przyjęty do realizacji przez oficjalne delegacje 153 państw-uczestników Konferencji jest jednocześnie zobowiązaniem się tych państw do wdrażania przyjętych postanowień.

Agenda 21 podkreśla wielkie znaczenie gmin i innych wspólnot lokalnych w realizacji zadań i celów wyznaczonych w tym dokumencie oraz rolę edukacji ekologicznej na lokalnym poziomie organizacji społecznej. Edukacji tej służy Regionalne Samorządowe Centrum Edukacji Ekologicznej przy Sejmiku Samorządowym we Wrocławiu. Niniejsza publikacja jest kolejną propozycją edukacyjną RSCEE adresowaną do samorządów. Jest to tłumaczenie przewodnika po Agendzie 21 napisanego przez Rogera Levetta z CAG Consultans, UK, na potrzeby angielskich organizacji samorządowych (Local Authority Associations i The Local Government International Bureau). Polskie wydanie tego przewodnika jest adaptacją angielskiego wydania. Jesteśmy przekonani, że publikacja ta będzie bardzo pomocna w zrozumieniu idei Agendy 21 oraz pozwoli w łatwy sposób zapoznać się z tym ważnym na przyszłość dokumentem.

CZEŚĆ 1

WSTĘP

AGENDA 21 jest chyba najbardziej znaczącym wynikiem Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat środowiska i rozwoju, który odbyła się w Rio de Janeiro pod nazwą Szczytu Ziemi, w czerwcu 1992r. Jest to ambitna próba określenia, zakresu działań i środków jakie będą potrzebne w skali światowej, aby pogodzić rozwój ludzkości z zachowaniem środowiska naturalnego. Wyznacza kierunek działań na rzecz zrównoważonego rozwoju w nadchodzących latach i jest podstawowym dokumentem dla wszystkich zaangażowanych w politykę i działania praktyczne dotyczące zrównoważonego rozwoju.

Z treści AGENDY 21 wynika, że większość jej postanowień nie jest możliwa do zrealizowania bez poważnego zaangażowania się władz lokalnych.

Niestety, AGENDA 21 nie jest łatwa do czytania – jest to dokument o objętości ponad 500 stron, napisane trudnym językiem i zawierający wiele powtórzeń i niejasności. Z tego powodu w różnych krajach wydaje się popularne wydania tego dokumentu, aby pomóc w ten sposób władzom lokalnym w zapoznaniu się z treścią AGENDY 21. Niniejsza publikacja przygotowana została w formie przewodnika po tekście AGENDY 21 i traktowana jest jako pierwsza część programu dla władz lokalnych, pod nazwą “Program lokalny AGENDY 21”.

CZEŚĆ 2

STRUKTURA AGENDY 21

AGENDA 21 składa się z 4 sekcji:

- **WYMIAR SPOŁECZNY I EKONOMICZNY** dotyczy wzajemnych zależności między problemami środowiska a ubóstwem, zdrowiem, handlem, zadłużeniem, konsumpcją i demografią.
- **KONSERWACJA I GOSPODARKA ZASOBAMI**, tj. sposoby, jakimi zasoby naturalne, w tym ziemia, morza, energia i odpady muszą być zarządzane, aby zapewnić zrównoważony rozwój.
- **UMOCNIENIE ROLI ZNACZĄCYCH GRUP SPOŁECZNYCH** w pracy na rzecz zrównoważonego rozwoju (w tym grup upośledzonych).
- **ŚRODKI REALIZACJI** i rola różnych rodzajów działalności rządowej i pozarządowej, w tym źródła i sposoby finansowania.

Sekcje są podzielone na 40 rozdziałów. Są one wyszczególnione w części 4 niniejszego przewodnika. Poszczególne rozdziały dotyczą takich tematów jak np. zalesienie lub rola kobiet i zawierają jeden lub więcej **zakresów programowych**, np.: ”zapewnienie wszystkim odpowiedniego schronienia”. Większość zakresów programowych ma następującą strukturę:

1. Preambuła, zwana *zasadami działania*,
2. Zbiór *celów*,
3. Lista *działań*,
4. Oszacowanie kosztów programu,
5. *Środki realizacji*, pod następującymi hasłami:
  - środki naukowe i techniczne
  - rozwój zasobów ludzkich
  - tworzenie możliwości.

Struktura ta jest powtarzalna. W każdym zakresie programowym *cele* apelują zwykle o rozwiązania problemów opisanych w *zasadach*, a *środki realizacji*- oprócz nakładów finansowych- są powtórnie opisanymi *działaniami*.

Znaczne powtórzenia występują także pomiędzy czterema sekcjami przewodnika. W Sekcji II przedstawiono działanie na rzecz takich elementów środowiska naturalnego jak zlewnie rzek, pustynie czy atmosfera oraz rezultaty różnych form działalności ludzkiej, jak dostarczanie energii, urbanizacja czy gospodarka odpadami. W znacznej części Sekcji III omówiono ten sam materiał pod kątem udziału i odpowiedzialności różnych grup społecznych. Większość Sekcji IV poświęcono znów tym samym problemom, pod kątem rodzajów działań, które mogą pomóc je rozwiązać. Sekcja I natomiast, logicznie rzecz biorąc, powinna znaleźć się na końcu, a nie na początku, gdyż łączy ona społeczne i ekonomiczne implikacje Sekcji III i IV pod kątem znaczących problemów geopolitycznych, takich jak wymiana handlowa północ-południe i zadłużenie, problem demografii i zdrowia. Ostatni, 8. rozdział tej sekcji, mówiący o łączeniu korzyści dla środowiska i rozwoju w podejmowaniu decyzji wydaje się być kluczowym rozdziałem AGENDY 21.

W dokumencie powtarza się wiele zwrotów o zastrzeżeniach i poprawkach oraz wiele długich list, które czasami zdają się obejmować wszystko, co bardziej zaciemnia niż rozjaśnia ich przesłanie. Styl dokumentu jest bardzo zróżnicowany, od prawie matematycznej jasności i powagi do (niestety, w większym stopniu) prawie niezrozumiałego, zawilego, biurokratycznego żargonu.

Trzeba pamiętać, że AGENDA 21 jest wynikiem długich negocjacji i czasami ostrych walk pomiędzy reprezentantami dosłownie wszystkich politycznych, społecznych, etnicznych i ekonomicznych grup interesu na świecie. Podczas czterech spotkań komitetów przygotowawczych, które poprzedziły “Szczyt Ziemi”, wiele spornych kwestii w poprzednich szkicach dokumentu zostało odłożonych do przyszłych debat.

Wiele czasu na “Szczyt Ziemi” zużyto na intensywne starania dyplomatów w celu wypracowania języka dokumentu akceptowalnego dla różnych grup interesów. Sporne kwestie obejmowały kontrolę urodzin (nie do przyjęcia dla Kościoła Katolickiego), potrzebę ograniczenia stosowania paliw kopalnych (wbrew interesom państw produkujących ropę naftową), szkodliwą naturę zadłużenia na linii północ- południe oraz strukturę wymiany handlowej (niechętna postawa krajów uprzemysłowionych).

Niektóre kwestie sporne zostały rozwiązane przez przyjęcie odpowiednich, z założenia nie znaczących lub sprzecznych, form słownych. Często zatem najważniejsze zagadnienia przedstawiono bardzo schematycznie.

CZĘŚĆ 3

NAJWAŻNIEJSZE TEMATY I ZAGADNIENIA AGENDY 21

Wielu zagadnieniom poświęcono osobne rozdziały, ale omawia się je obszernie także w formie odniesień w innych częściach dokumentu. Często te osobne rozdziały zawierają mniej treści niż same odniesienia.

KRAJE ROZWINIĘTE I ROZWIJAJĄCE SIĘ

Znaczną część AGENDY 21 pisana jest z perspektywy świata rozwijającego się, ale odnosi się także do krajów rozwiniętych. Światowy kryzys ekonomiczno - środowiskowy dotknie wszystkie państwa. Rozwiązania wielu problemów w krajach rozwijających się leżą w zmianach polityki i zachowania krajów rozwiniętych, na wszystkich poziomach, od rządowego do indywidualnego. Rozwiązanie innych zależy od transferu pieniędzy i wiedzy technicznej ze świat rozwiniętego do rozwijającego się. W każdym razie wiele z tego, o czym mówimy jako o "problemach Trzeciego Świata" (ubóstwo, bezdomni, złe wyżywienie), narasta także w krajach wysoko rozwiniętych.

WSPÓŁPRACA

W AGENDZIE 21 szczególnie podkreślono znaczenie współpracy między państwami na różnych poziomach władzy. Niemal za każdym razem, gdy żąda się od jakiegoś organu władzy zrobienia czegoś, żąda się również odpowiednich konsultacji i współpracy z innymi krajami lub organami – często dokładnie wyliczonymi.

Na przykład, większość odniesień wyliczanych zwrotem: "Rządy powinny..." zaczyna się od słów typu: "Rządy na odpowiednich poziomach, przy współpracy z odpowiednimi organami ONZ i organizacjami regionalnymi, międzyrządowymi i pozarządowymi, sektorem prywatnym i instytucjami finansowymi oraz biorąc pod uwagę miejscową ludność i jej struktury społeczne, jak również czynniki społeczne i ekonomiczne, powinny..." [15.4].

Sformułowania takie są o tyle istotne, że mają charakter formalnego przymusu udziału władz lokalnych w działaniach rządu centralnego, kiedykolwiek udział taki jest "stosowny" (dokładnie znaczenie słowa "stosowny" nie jest, oczywiście, w AGENDZIE 21 wyjaśnione).

RÓWNE PRAWA I PRZYWILEJE

Gdziekolwiek jest to choć trochę istotne, AGENDA 21 podkreśla prawa, doniosłość i możliwy współudział narodów biednych (zarówno o "niskim", jak i "żadnym" dochodzie), ludów tubylczych, ludzi młodych i starych, kobiet, mieszkańców wsi, ludzi upośledzonych, tudzież wszystkich innych grup ludności, dla których może zaistnieć ryzyko w tym względzie. AGENDA 21 traktuje te potencjalnie upośledzone grupy jako ludzi o tych samych prawach do opieki zdrowotnej, schronienia, czystego pożywienia itp. Chodzi tu jednak o coś więcej niż działalność charytatywną i opiekę społeczną. Dokument dostrzega również grupy upośledzone, jako mające te same prawa do udziału w podejmowaniu decyzji o drodze mającego nastąpić rozwoju i swój własny wkład - tradycyjnej wiedzy, wartości, doświadczeń życiowych czy miejsca w społeczności i kulturze - w osiąganiu tego rozwoju. AGENDA 21 jest więc w ten sposób bardzo demokratyczna i egalitarna w swym brzmieniu.

EDUKACJA I INDYWIDUALNY ROZWÓJ

Egalitarność znajduje także odbicie w rozważaniach AGENDY 21 na temat zasobów ludzkich. Większość zakresów programowych AGENDY 21 zawiera "rozwój zasobów ludzkich"

jako *środki realizacji*. Obejmuje to edukację i szkolenie w najogólniejszym zakresie, w tym poszerzanie horyzontów i zwiększanie możliwości. Szczególną uwagę zwrócono na rozwój zasobów ludzkich, aby pomóc w uprzywilejowaniu i zaangażowaniu kobiet, ludzi młodych, ludów tubylczych oraz innych grup potencjalnie upośledzonych i zepchniętych na margines.

PLANOWANIE

AGENDA 21 zwraca szczególną uwagę na to, że zrównoważony rozwój może nastąpić tylko wtedy, gdy zostanie starannie zaplanowany. W każdej ważnej kwestii akcentuje się potrzebę systemowego traktowania problemu, podejmowanie jasnych decyzji w sprawach priorytetów, kompromisów i poświęceń oraz tworzenia i doskonalenia długoterminowych mechanizmów kontroli, bodźców i motywacji, razem z podaniem dokładnie określonych (także czasowo) celów, aby osiągnąć to, co zostało wcześniej postanowione.

Wzywa się (rządy) do tworzenia planów i strategii na wielu poziomach:

1. międzynarodowym, w sprawach biotechnologii i zdrowia,
2. państwowym, w odniesieniu do użytkowania surowców,
3. zlewniowym do ochrony ekosystemów,
4. lokalnym w celu stworzenia zrównoważonego transportu, itp.

AGENDA 21 zdecydowanie odrzuca twierdzenie, że "siły rynku" lub jakieś inne, nieświadome czy nie kierowane, zjawiska są w stanie rozwiązać poważne problemy zintegrowania spraw środowiska, gospodarki i społeczeństwa - chociaż często odwołuje się do instrumentów rynkowych jako środków do osiągnięcia celów, które zostały uprzednio wytyczone w procesie planowania.

TWORZENIE MOŻLIWOŚCI

Tworzenie możliwości jest jednym z głównych pojęć AGENDY 21; występuje jako *środek realizacji* większości zakresów programowych. Dosłownie nie oznacza ono nic więcej, jako tylko rozwijanie możliwości i zasobów instytucji do przeprowadzania różnych zmian. Jest to decydująca część filozofii AGENDY 21. Chodzi tu zarówno o umożliwianie ludziom i organizacjom wprowadzania koniecznych zmian, jak i o same zmiany.

INFORMACJA

W prawie każdym zakresie programowym nawołuje się do lepszego i obszerniejszego, systematycznego gromadzenia informacji o aktualnym stanie zasobów i odpowiednich działań, monitorowania zmian, wymiany i wzbogacenia danych przez organizacje, gromadzenia, publikowania i wykorzystywania tych danych do kształtowania polityki decyzyjnej i oceny jej efektów. Wyraźne przesłanie AGENDY 21 stanowi, że nie wiemy wystarczająco dużo o większości ważnych procesów, aby opracowywać i ustalać hierarchię naszych na nie reakcji. Dokument nie sugeruje jednak, że potrzeba nowych badań może być usprawiedliwieniem opóźnienia akcji. Przeciwnie - AGENDA 21 prawie zawsze podkreśla, że badania naukowe powinny towarzyszyć tym działaniom.

NAKŁADY FINANSOWNE

Sprawa kosztów realizacji AGENDY 21 oraz kto powinien za to płacić, była bardzo sporna w trakcie przygotowań do szczytu w Rio i została tam tylko częściowo rozwiązana. Wszystkie oszacowania kosztów wyrażono taką samą standardową formułą, opatrzoną odpowiednimi zastrzeżeniami: "Sekretariat Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat środowiska i rozwoju oszacował całkowity roczny koszt (w latach 1993-2000) wdrożenia programu (lub rozdziału) na około x USD, w tym około y USD z funduszy społeczności międzynarodowej na zasadach grantu lub koncesji (tzn. takiego lub innego rodzaju pomocy)". Są to wskazania i rzędy wielkości, które nie zostały zrecenzowane przez rządy. Rzeczywiste koszty i warunki finansowe, w tym wszystkie te, które nie są koncesjonowane, będą zależeć, między innymi, od specyficznych strategii i programów, o których realizacji zadecydują poszczególne rządy.

Innymi słowy, wszystkie koszty są przybliżone; zależeć one będą od polityki poszczególnych państw, które zdecydują się na realizację pewnych działań, i nikt nie jest nimi zobowiązany. Interesująca wydaje się skala wydatków sugerowanych w poszczególnych zakresach programowych i to, że oczekiwany w tych wydatkach udział środków ze źródeł waha się od 0 do 100%.

W streszczeniu dokumentu, powyższa formuła jest podawana w brzmieniu: “Roczny koszt x USD, w tym y, ze źródeł pomocy”.

CZEŚĆ 4

SPIS TREŚCI AGENDY 21

Rozdział 1. Preambuła

SEKCJA I - WYMIAR SPOŁECZNY I EKONOMICZNY

Rozdział 2. Współpraca międzynarodowa

Rozdział 3. Zwalczanie ubóstwa

Rozdział 4. Zmiana wzorców konsumpcyjnych

Rozdział 5. Dynamika demograficzna i zrównoważony rozwój

Rozdział 6. Zdrowie

Rozdział 7. Zrównoważony rozwój osad ludzkich

Rozdział 8. Łączenie zagadnień środowiska i rozwoju w podejmowaniu decyzji

SEKCJA II - KONSERWACJA I GOSPODARKA ZASOBAMI

Rozdział 9. Ochrona atmosfery

Rozdział 10. Zintegrowane podejście do planowania i gospodarki zasobami lądowymi

Rozdział 11. Walka z wycinaniem lasu

Rozdział 12. Gospodarka wrażliwymi ekosystemami-walka z pustynnieniem i suszami

Rozdział 13. Gospodarka wrażliwymi ekosystemami- zrównoważony rozwój terenów górskich

Rozdział 14. Sprzyjanie zrównoważonemu rozwojowi rolnictwa i terenów wiejskich

Rozdział 15. Zachowanie różnorodności biologicznej

Rozdział 16. Właściwa ze względu na środowisko gospodarka biotechnologiczna

Rozdział 17. Ochrona oceanów, mórz, terenów nadmorskich oraz racjonalne użytkowanie i rozwój ich żywych zasobów

Rozdział 18. Ochrona zasobów świeżej wody - zintegrowana gospodarka zasobami wodnymi

Rozdział 19. Właściwa ze względu na środowisko gospodarka toksycznymi chemikaliami, w tym zapobieganie ich nielegalnemu transportowi międzynarodowemu

Rozdział 20. Właściwa ze względu na środowisko gospodarka odpadami niebezpiecznymi, w tym zapobieganie ich nielegalnemu transportowi międzynarodowemu

Rozdział 21. Właściwa ze względu na środowisko gospodarka odpadami stałymi i problemy związane ze ściekami

Rozdział 22. Bezpieczna i właściwa ze względu na środowisko gospodarka odpadami radioaktywnymi

SEKCJA III - UMACNIANIE ROLI ZNACZĄCYCH GRUP SPOŁECZNYCH

Rozdział 23. Umacnianie roli znaczących grup społecznych

rozdział 24. Światowa akcja na rzecz kobiet dla zrównoważonego i sprawiedliwego rozwoju

Rozdział 25. Dzieci i młodzież w zrównoważonym rozwoju

Rozdział 26. Rozpoznanie i umocnienie roli ludów tubylczych

Rozdział 27. Umocnienie roli organizacji pozarządowych - partnerów w zrównoważonym rozwoju

Rozdział 28. Inicjatywy władz lokalnych dla wspierania AGENDY 21

Rozdział 29. Umocnienie roli pracowników i ich związków zawodowych

Rozdział 30. Umocnienie roli biznesu i przemysłu

Rozdział 31. Społeczność naukowa i techniczna

Rozdział 32. Znaczenie pracy rolników

SEKCJA IV - ŚRODKI REALIZACJI

Rozdział 33. Zasoby i mechanizmy finansowe

Rozdział 34. Właściwe ze względu na środowisko technologie; transfer, współpraca i tworzenie możliwości

Rozdział 35. Nauka w zrównoważonym rozwoju

Rozdział 36. Upowszechnianie edukacji, świadomości społecznej i podnoszenia kwalifikacji

Rozdział 37. Mechanizmy państwowe i współpraca międzynarodowa w celu tworzenia możliwości w krajach rozwijających się

Rozdział 38. Międzynarodowe porozumienie

Rozdział 39. Międzynarodowe instrumenty i mechanizmy prawne

Rozdział 40. Znaczenie informacji w podejmowaniu decyzji

CZEŚĆ 5

STRESZCZENIE PEŁNEGO TEKSTU AGENDY 21 ¹⁾

ROZDZIAŁ I PREAMBUŁA

Integracja problemów środowiska i rozwoju jest niezbędna do rozwiązania kluczowych problemów społecznych i środowiskowych. Światowy consensus jest tu niezbędny. Kierować tym procesem muszą rządy państwowe; wspomagać go natomiast muszą władze międzynarodowe, regionalne i lokalne; zaangażowane być muszą także organizacje pozarządowe. Realizacja wymagać będzie dodatkowych funduszy dla krajów rozwijających się i dla międzynarodowych instytucji. Z biegiem czasu rozwinie się globalne partnerstwo.

SEKCJA I – WYMIAR SPOŁECZNY I EKONOMICZNY

ROZDZIAŁ 2 WSPÓLPRACA MIĘDZYNARODOWA

Zrównoważony rozwój wymaga nowego, konstruktywnego, niekonfrontacyjnego partnerstwa pomiędzy państwami oraz międzynarodowej struktury ekonomicznej, która będzie sprzyjać rozwojowi gospodarki w krajach rozwijających się. Rozwój wolnego handlu, zapewnienie dostatecznych funduszy dla krajów rozwijających się, “zajęcie się międzynarodowym długiem” i polityka makroekonomiczna “sprzyjająca środowisku i rozwojowi” będą niezbędne.

A. Sprzyjanie zrównoważonemu rozwojowi poprzez rozwój handlu

Otwarty, uczciwy i stabilny system handlu światowego, który jest zgodny ze zrównoważonym rozwojem, przyniesie korzyści wszystkim. Dla krajów rozwijających pomocą będzie zwiększony dla ich eksportu dostęp do rynku.

Niskie ceny towarów są niekorzystne dla krajów rozwijających się. Kraje rozwinięte muszą zmniejszyć ochronę swego rolnictwa, aby dać większe szansę krajom rozwijającym się.

Społeczność międzynarodowa powinna zaniechać protekcjonizmu, zapewnić sprawiedliwy, bezpieczny i stabilny system handlu światowego, pomóc wszystkim krajom włączyć się do niego oraz zapewnić wzajemną zgodność polityki środowiskowej i handlowej. Eksport towarowy krajów rozwijających się nie powinien być utrudniany.

Kraje rozwijające się powinny popierać handel, likwidować uprzedzenia wobec niego, rozwijać przetwórstwo, różnicować i promować systemy odzwierciedlające zrównoważone korzystanie surowca. Rządy powinny pomagać w działaniu rynków towarowych.

Roczny koszt 8,8 mld USD (źródła pomocy).

¹ Cudzysłów wskazuje na bezpośredni cytat z treści dokumentu AGENDA 21. Tekst w nawiasach kwadratowych jest komentarzem lub objaśnieniem. Tytuły sekcji i rozdziałów przytoczone są dosłownie. Pozostały tekst jest streszczeniem tekstu AGENDY 21.

B. Tworzenie wzajemnej zgodności wymiany handlowej i ochrony środowiska.

Polityka ochrony środowiska i wymiana handlowa powinny być wzajemnie zgodne. Wolny handel zwiększa ilość zasobów mogących służyć rozwojowi i ochronie środowiska. Zdrowe środowisko zapewnia zasoby potrzebne do kontynuacji rozwoju.

Środki ekonomiczne mogą być użyte w celu ochrony środowiska, ale rządy i uczestnicy międzynarodowego handlu powinny zagwarantować, że zajmują się problemami źródłowymi, nie ograniczają wymiany handlowej ponad niezbędną konieczność i nie szukają usprawiedliwienia dla protekcjonizmu.

C. Zapewnienie wystarczających funduszy dla krajów rozwijających się.

Kraje rozwijające się muszą unikać "nietrafnych" wydatków publicznych i dużych deficytów budżetowych. Kraje rozwinięte powinny sprzyjać międzynarodowej stabilizacji gospodarczej, oszczędzaniu, niskim deficytom, wzrostowi z uniknięciem inflacji, i włączaniu słabiej rozwiniętych krajów w jeden system gospodarczy.

Wszystkie państwa powinny rozwijać politykę, która poprawi skuteczność korzystania z zasobów, będzie wspomagać inwestycje i infrastrukturę, konieczne do zrównoważonego wzrostu ekonomicznego, unikać korupcji w gospodarce i administracji publicznej oraz niepotrzebnych przeszkód w rozwoju przedsiębiorstw i biznesu.

Roczny koszt 50 mln USD (źródła pomocy).

ROZDZIAŁ 3 ZWALCZANIE UBÓSTWA

Na wszystkich państwach ciąży odpowiedzialność za walkę z ubóstwem, chociaż rozwiązania przyjmowane przez nie będą się różnić. Realizacja polityki osiągnięcia równowagi w użytkowaniu zasobów nie może powodować wzrostu ubóstwa.

Odpowiednio, polityka rozwoju konieczna do zmniejszenia ubóstwa, nie może prowadzić do niezrównoważonego użytkowania zasobów, ponieważ ostatecznie spowoduje to powiększenie ubóstwa. Z ubóstwem i niezrównoważonym rozwojem należy walczyć jednocześnie. Rządy powinny szukać sposobów zmniejszenia nierówności i dostarczać lokalnym społecznościom, szczególnie upośledzonym, środków do walki z ubóstwem, realizowania zrównoważonego rozwoju, ponoszenia odpowiedzialności za gospodarkę zasobami i kontroli ich stanu.

Roczny koszt 30 mld USD, w tym 15 mld ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 4 ZMIANA WZORCÓW KONSUMPCYJNYCH

A. wzorce niezrównoważonej produkcji i konsumpcji.

Główną przyczyną zniszczenia światowego środowiska naturalnego jest niezrównoważona produkcja i konsumpcja w krajach rozwiniętych - podczas gdy nawet podstawowe potrzeby nie są zaspakajane w wielu krajach rozwijających się.

Kraje rozwinięte muszą objąć przewodnictwo w wypracowywaniu i dążeniu do wzorców zrównoważonego korzystania z surowców. Konieczne są nowe koncepcje wzrostu i dobrobytu, aby pozwolić na osiągnięcie wysokiego poziomu egzystencji przy zmienionym stylu życia, mniej zależnym od ograniczonych zasobów. Polityka państwowa musi ulec zmianie w celu odzwierciedlenia tych trendów.

Koszt: nie powinno to wymagać znaczących nakładów finansowych.

B. Narodowe koncepcje i strategie w celu zmiany wzorców niezrównoważonej konsumpcji.

Rządy powinny:

- sprzyjać osiągnięciu wysokich wydajności (szczególnie wydajności zużycia energii) w procesach

produkcyjnych, przez prowadzenie badań naukowych i upowszechnianie, właściwych ze względu na środowisko, technologii i przenoszenie ich do krajów rozwijających się

- ograniczać ilości odpadów przez promowanie odzyskiwania i ograniczania ilości opakowań
- promować nabywanie produktów ekologicznych (“zielonych”) przez analizę wpływu produktów na środowisko, również po ich zużyciu i dostarczanie konsumentom lepszych o nich informacji
- nabywać produkty “zielone”
- korzystać z instrumentów ekonomicznych, promocji i reklamy, w celu zachęcenia do nabywania produktów “zielonych”.

ROZDZIAŁ 5 DYNAMIKA DEMOGRAFICZNA I ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

[Ogólny i eufemistyczny charakter tego rozdziału świadczy o zdecydowanej kampanii Kościoła Katolickiego, aby usunąć wyraźne odniesienia do antykoncepcji i kontroli urodzin. Zwroty, które mogłyby świadczyć o aprobacie kontroli urodzin, są opatrzone frazą: “w zgodzie z wolnością, godnością i wartościami osobistymi mającymi związek z okolicznościami etycznymi i kulturowymi”.]

A. Znajomość powiązań między trendami demograficznymi i zrównoważony rozwojem.

Wzrost zaludnienia zwiększa napięcie środowiskowe, które obniża jakość życia. Wzrastająca koncentracja ludności na terenach nadbrzeżnych (często nawet poniżej poziomu morza) i w miastach zwiększa powagę problemu. Instytucje na wszystkich poziomach powinny dokładniej badać związki między zmianami demograficznymi, zróżnicowanymi poziomami rozwoju i wpływem na środowisko. Te badania powinny być wykorzystane do upowszechnienia wiedzy na temat tych zagadnień i sformułowania zasad postępowania, szczególnie przez opracowanie i rozwijanie odpowiedniej strategii dla najbardziej zagrożonych obszarów.

Roczny koszt 10 mln USD (źródła pomocy).

B. strategię uwzględniające czynniki ekonomiczne.

Skutki trendów demograficznych muszą być włączone w proces decyzyjny dotyczący środowiska i rozwoju. Przygotowując się do międzynarodowej konferencji na temat ludności i rozwoju w 1994 r., państwa powinny oszacować efekty migracji, demografii grup podatnych na zagrożenia i tubylczych, struktury wiekowej, zdolności rozrodczej społeczeństwa itp. Te czynniki muszą być uwzględnione podczas opracowywania polityki osiedleńczej, demograficznej, migracyjnej oraz wzorców struktury wiekowej i grup społecznych.

Roczny koszt 90 mln USD (źródła pomocy).

C. Programy lokalne uwzględniające czynniki demograficzne.

Polityka ludnościowa jest częścią polityki zrównoważonego rozwoju. Społeczności muszą uczestniczyć w konsultacjach na temat rozwoju polityki ludnościowej. Kobietom szczególnie należy umożliwić podejmowanie decyzji o liczebności rodziny i dostęp w tym celu do “właściwych środków”. Wszeczhonna prenatalna opieka medyczna powinna być dostępna dla wszystkich. Propagować należy karmienie piersią.

Roczny koszt 7 mld USD, w tym 3,5 mld ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 6 ZDROWIE

“Zdrowie i rozwój są ze sobą ściśle powiązane”. Brak rozwoju ujemnie wpływa na zdrowie, ale rozwój również może zaszkodzić środowisku, co pociąga za sobą pogorszenie zdrowia.

A. Konieczność zapewnienia podstawowej opieki zdrowotnej.

Rządy powinny tworzyć odpowiednie, dostępne dla ludności systemy opieki zdrowotnej ze szczególnym uwzględnieniem “podstawowych potrzeb czystej wody, zdrowego pożywienia i higieny”, a także łączyć z nimi stosowne metody tradycyjne.

Roczny koszt 40 mld USD, w tym 5 mld ze źródeł pomocy.

B. Choroby zakaźne.

Zaopatrzenie w wodę, edukacja w dziedzinie zdrowia i higieny są niezbędne do kontrolowania chorób, takich jak cholera. Cele do osiągnięcia do roku 2000., wytyczone przez organizacje międzynarodowe, obejmują:

- wyeliminowanie glistnicy i choroby Heinego - Mediny
- zredukowanie umieralności na odrę o 95%, a zachorowalności o 90%
- przez poprawę jakości i dostępu do wody oraz poprawę higieny, zredukowanie zachorowalności na biegunki dziecięce o 25 – 50%, a umieralności o 50 – 70%
- rozpoczęcie programów walki z malarią wszędzie tam, gdzie stanowi ona zagrożenie dla zdrowia
- zmniejszenie ilości ważniejszych infekcji powodowanych przez pasożyty
- zjednoczenie wysiłków w walce z AIDS.

Rządy powinny rozważyć opracowanie narodowych programów zdrowia składających się z badań naukowych, upowszechniania informacji, monitoringu, edukacji i interwencji.

Roczny koszt 4 mld USD, w tym 900 mln ze źródeł pomocy.

C. Ochrona grup podatnych na zagrożenie.

Programy zdrowotne powinny koncentrować się na ochronie grup potencjalnie upośledzonych, takich jak: dzieci, ludzie młodzi, kobiety, ludzie starzy, inwalidzi, ludzie bardzo biedni i ludy tubylcze.

D. Zdrowie mieszkańców miast.

Trudne warunki życia w miastach, w tym także zagrożenie środowiska obniżają jakość życia i stanowią zagrożenie dla milionów ludzi. Rządy powinny szukać możliwości poprawy wskaźników zdrowotnych o 10 - 40% do roku 2000.

Władze lokalne powinny rozwijać i wprowadzać w życie plany ochrony zdrowia mieszkańców społeczności miejskich. Plany te powinny obejmować umocnienie więzi międzysektorowej, edukację zdrowotną, zaangażowanie społeczności, ocenę stanu zdrowia oraz wpływ rozwoju na środowisko.

E. Zagrożenie zdrowia spowodowane skażeniami.

Skażenie środowiska, spowodowane konsumpcją, produkcją i stylem życia w przeszłości i obecnie niszczy zdrowie setek milionów ludzi. Kontrola skażeń musi być ciągła, ściśle związana z ekonomicznym rozwojem świata.

Do roku 2000. wszystkie państwa powinny opracować narodowe programy ograniczenia skażeń, włączyć ochronę zdrowia do programów rozwoju i monitorować zagrożenia dla środowiska. Uwzględnione być muszą: atmosfera, woda, pestycydy, odpady stałe, hałas, radiacja i energia (w tym biomasa i transport). Monitorowanie szkód dla zdrowia powinno pomóc wytyczyć strategię zapobiegawczą. Powinny być zbadane efekty przedłużonego działania niskich dawek oraz kombinacje różnych zagrożeń dla zdrowia.

Roczny koszt 3 mld USD, w tym 115 mln ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 7 ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ OSAD LUDZKICH

Miejskie modele konsumpcyjne w krajach uprzemysłowionych szkodzą ekosystemom, w krajach rozwijających się natomiast procesy osiedleńcze utrudniają brak zasobów (niski poziom

inwestycji). Istnieją dowody, że międzynarodowe wsparcie może powodować znaczny wzrost lokalnych inwestycji. Pomoc z zewnątrz powinna być włączona w tworzenie wewnętrznych zasobów koniecznych do poprawy tego stanu.

A. Zapewnienie wszystkim należytego schronienia.

Miliard ludzi na świecie nie posiada bezpiecznego i zdrowego schronienia. Potrzebne są znaczne środki, aby takie schronienie zapewnić wszystkim potrzebującym do roku 2000., co jest jednym z celów ONZ.

“Wszystkie państwa powinny przedsięwziąć natychmiastowe środki w celu zapewnienia schronienia bezdomnym i biednym”, wprowadzić narodowe strategie w tym celu, pomóc biednym zdobyć tereny, fundusze i materiały budowlane oraz poprawić warunki życia na wsi, aby zahamować migrację do miast.”

Roczny koszt 75 mld USD, w tym 10 mld ze źródeł pomocy.

B. Poprawa stanu zarządzania osadami ludzkimi.

Do roku 2000. większość ludzi będzie żyła w miastach. Należy nimi tak zarządzać, aby utrzymać ich wydajność, poprawić warunki życia i w sposób zrównoważony gospodarować zasobami. Z pomocą powinien tu przyjść Program Gospodarki Miejskiej ONZ i Banku Światowego.

Gospodarka miejska powinna poszukiwać sposobów na redukcję ubóstwa, “rozwój właściwego ze względu na środowisko rynku pracy”, poprawiać infrastrukturę w dzielnicach biedy i ściągać pełny koszt usług, które są zapewnione w rejonach bogatszych.

W celu odciążenia wielkich aglomeracji, państwa powinny zwrócić więcej uwagi na rozwój miast średniej wielkości.

Planowanie rozwoju miast powinno odbywać się z większym udziałem grup społeczności lokalnych i we współpracy między miastami.

Roczny koszt 100 mld USD, w tym 15 mld ze źródeł pomocy.

Zrównoważone planowanie użytkowania i zagospodarowania ziemi

Państwa powinny rozwinąć systemy praw własności, przekazywania, gospodarki oraz kontroli i planowania użytkownika ziemi, aby zagwarantować, że wzrost zapotrzebowania na ziemię nie spowoduje jej degradacji, oraz że rozwój przybierze formy akceptowalne przez środowisko i społeczeństwo, a także, że grupy potencjalnie upośledzone będą miały zapewniony dostęp do ziemi im potrzebnej.

Roczny koszt 3 mld USD, w tym 300 mln ze źródeł pomocy.

D. Rozwijanie zintegrowanej infrastruktury środowiskowej (zaopatrzenie w wodę, środki higieny, kanalizację i gospodarkę odpadami stałymi)

Państwa powinny rozwijać zintegrowane programy zapewnienia do roku 2025 wszystkim osadom ludzkim podstawowej struktury środowiskowej. Programy te powinny zapewnić zminimalizowanie niszczenia środowiska, stosowanie odpowiednich technologii, egzekwowanie kosztów od tych, którzy mogą je ponosić ale subwencjonowanie tych, którzy płacić nie mogą.

Roczny koszt 50 mln USD (źródła pomocy).

E. Rozwijanie zrównoważonych systemów energetycznych i transportu w osadach ludzkich

Kraje rozwijające się powinny zwiększyć ilość dostarczanej energii w celu umożliwienia rozwoju i podniesienia standardu życia, nie niszcząc przy tym środowiska. Kraje rozwinięte powinny ograniczyć marnotrawienie energii.

“Transport zużywa 30% całej ilości energii i około 60% ropy naftowej”.

Gwałtowny rozwój motoryzacji w krajach rozwijających się stanowi poważne zagrożenie dla zdrowia i jakości życia ludzi żyjących w miastach, szczególnie ludzi biednych.

Państwa powinny “sformułować narodowe programy promowania zintegrowanego rozwoju technologii energooszczędnych i umożliwiających odzysk energii”, w tym energii słonecznej, wodnej, wiatrowej i energii z biomasy.

Państwa powinny promować właściwe ze względu na środowisko systemy transportu miejskiego przez integrację użytkownika ziemi i planowania transportu, promowanie transportu publicznego, zapewnienie jego efektywności i sprawności oraz promowanie “niezmotoryzowanego trybu życia” [np. poruszanie się pieszo lub rowerem].

Koszt – patrz rozdział 9.

F. Osadnictwo na obszarach zagrożonych klęskami żywiołowymi

Państwa zagrożone klęskami żywiołowymi powinny rozwijać “kulturę bezpieczeństwa” oraz ulepszać systemy przewidywania i wczesnego ostrzegania oraz strategie odbudowy. Rozwój osadnictwa powinien być ukierunkowany na obszary nie podatne na klęski żywiołowe.

Roczny koszt 50 mln USD (źródła pomocy).

G. Wspieranie zrównoważonego rozwoju przemysłu budowlanego

Państwa powinny ograniczyć wpływ na środowisko przedsięwzięć budowlanych przez promowanie lokalnych materiałów, efektywnych metod pracy, nieformalnych metod samopomocy, energooszczędnego projektowania, ochrony stref wrażliwych ekologicznie. Należy używać instrumentów ekonomicznych w celu promocji odzysku materiałów budowlanych i ograniczenia materiałów niszczących środowisko.

Roczny koszt 40 mld USD, w tym 4 mld ze źródeł pomocy.

H. Rozwój zasobów ludzkich i tworzenie możliwości rozwoju osad ludzkich

[Zwrócenie szczególnej uwagi na aspekt zasobów ludzkich w następujących zakresach programowych.]

Roczny koszt 65mln USD (źródła pomocy).

ROZDZIAŁ 8

ŁĄCZENIE ZAGADNIENÍ ŚRODOWISKA I ROZWOJU W PODEJMOWANIU DECYZJI

A. Łączenie zagadnień środowiska i rozwoju na poziomie koncepcji, planowania i zarządzania

Państwa powinny zagwarantować integrację polityki środowiskowej i rozwoju na wszystkich szczeblach i we wszystkich resortach oraz “zagwarantować spójność polityki resortowej, ekonomicznej, społecznej i środowiskowej, planów i instrumentów politycznych, w tym środków fiskalnych i budżetowych”.

Do wsparcia tej integracji konieczny jest rozwój planowania, monitoringu i systemów zarządzania.

Konieczny jest również powszechny dostęp do informacji i udział społeczeństwa.

“Rządy powinny (...) opracować narodowe strategie zrównoważonego rozwoju (...) Strategie te powinny tworzyć i harmonizować koncepcje gospodarcze, społeczne i środowiskowe oraz plany, które są realizowane. Rozwój tych strategii powinien się dokonywać przy możliwie jak największym udziale społeczeństwa”.

Roczny koszt 50 mln USD (źródła pomocy).

B. Stworzenie efektywnych podstaw prawnych i ustawodawczych

Systemy prawne i regulacyjne muszą sprzyjać integracji zagadnień środowiska i rozwoju. Prawo musi być skuteczne i oparte na naukowych podstawach. Konieczne jest doradztwo i międzynarodowa wymiana informacji o nowatorskich rozwiązaniach. Konieczne jest zapewnienie

świadomości społecznej, zrozumienia i spójności.
Roczny koszt 6 mln USD (źródła pomocy).

C. Efektywne zastosowanie instrumentów ekonomicznych, rynku i innych bodźców

Przy właściwych podstawach prawnych, instrumenty rynkowe mogą być bardzo pomocne i powinny być dalej rozwijane. W najbliższej przyszłości rządy powinny rozwinąć kombinacje regulacji, samoregulacji i podejścia opartego na zasadach rynkowych, “zlikwidować lub ograniczyć dotacje nie sprzyjające zrównoważonemu rozwojowi, zreformować lub przebudować istniejące struktury bodźców ekonomicznych i fiskalnych w celu osiągnięcia celów ochrony środowiska i rozwoju” oraz promować gospodarkę zasobami środowiska.

Priorytety obejmują energię, transport, rolnictwo, wodę, odpady, zdrowie i turystykę, zagadnienia globalne [np. ocieplenie klimatu] oraz rozwój i transfer “czystych” technologii do krajów rozwijających się.

Roczny koszt 5 mln USD (źródła pomocy).

D. Powstanie systemów budżetowych łączących problemy ekonomii i środowiska

Państwowe systemy budżetowe należy rozszerzyć tak, aby brały pod uwagę naturalne zasoby środowiska i produkcję dóbr poza konwencjonalną gospodarką.

SEKCJA II – KONSERWACJA I GOSPODARKA ZASOBAMI

ROZDZIAŁ 9

OCHRONA ATMOSFERY

Omawiany dalej materiał jest już ujęty w różnych umowach międzynarodowych.

A. Rozwiązania zagadnień nie wyjaśnionych

Rządy muszą współpracować ze sobą przy rozwijaniu badań, aby rozwiązać zagadnienia w dziedzinie zjawisk atmosferycznych, dotychczas nie wyjaśnionych.

Roczny koszt 640 mln USD (źródła pomocy).

B. Sprzyjanie zrównoważonemu rozwojowi

1. Wydajność i zużycie energii

Rządy muszą zidentyfikować i spowodować rozwój opłacalnych (a szczególnie odnawialnych) źródeł energii oraz technologii, które pozwolą uniknąć niszczenia atmosfery. Te źródła i technologie muszą stać się dostępne dla krajów rozwijających się, którym większy dostęp do energii niezbędny jest do rozwoju i poprawy standardu życia.

Niezbędne jest rozważenie możliwości opracowania standardów wydajności energetycznej i programów promocyjnych.

2. Transport

Rządy powinny rozwijać bardziej bezpieczne dla środowiska systemy transportu (szczególnie zintegrowany transport materiałów sypkich), promować korzystanie z nich, połączyć planowanie transportu z planowaniem osadnictwa (w celu zmniejszenia wpływu transportu na środowisko) oraz przekazywać tę wiedzę krajom rozwijającym się.

3. Rozwój przemysłu

W celu zmniejszenia stopnia wpływu przemysłu na atmosferę rządy powinny rozwijać “czyste” technologie, poprawiać wydajność korzystania z energii i surowców oraz przekazywać tę wiedzę krajom rozwijającym się.

4. *Rozwój zasobów lądowych i morskich oraz wykorzystywanie ziemi*

Ziemią i morzami trzeba tak gospodarować, aby zachować i wzmocnić wszystkie czynniki redukujące ilość gazów powodujących efekt cieplarniany [np. biomasa lasów], zminimalizować emisje takich gazów [powstających np. przy produkcji rolnej] oraz zwiększyć odporność na zmiany klimatyczne [np. przez różnorodność biologiczną].

Roczny koszt [całego zakresu programowego] 20 mld USD (źródła pomocy).

C. Zapobieganie ubywaniu ozonu w atmosferze

Rządy muszą realizować Protokół Montrealski w celu wyeliminowania gazów niszczących ozon, takich jak freon, monitorowania stanu powłoki ozonowej i przygotowania się do podjęcia działań zaradczych szkodom wywołanym promieniowaniem UV.

Roczny koszt 160 – 590 mln USD (źródła pomocy).

Ponadgraniczne skażenie atmosfery

Istniejące regionalne schematy monitoringu i kontroli ponadgranicznego skażenia atmosfery [kwaśne deszcze] należy umacniać i rozwijać. Promowane powinny być technologie alternatywne.

ROZDZIAŁ 10

ZINTEGROWANE PODEJŚCIE DO PLANOWANIA I GOSPODARKI ZASOBAMI LĄDOWYMI

Integracja konieczna jest na dwóch poziomach: systemowego i całościowego traktowania środowiskowych i surowcowych komponentów (np. powietrza, wody, fauny i flory, gleby, minerałów), i następnie, analizy wzajemnych relacji potrzeb społecznych i ekonomicznych z uwzględnieniem wpływu wymienionych czynników naturalnych przy poszukiwaniu kompromisów.

Do roku 1996 należy dokonać analizy gospodarki zasobami lądowymi w celu całościowego ujęcia powyższych zależności oraz osiągnięcia największych korzyści z tej gospodarki. Aby do tego doprowadzić, rządy powinny opracować odpowiednią politykę i ramy ekonomiczno - prawne.

Konieczne będą oświata i udział społeczeństwa, lepsza informacja, projekty pilotowe i międzynarodowa współpraca.

Roczny koszt 50 mln USD (źródła pomocy).

ROZDZIAŁ 11

WALKA Z WYCINANIEM LASÓW

A. Utrzymanie wielorakich funkcji terenów leśnych

Aby ochronić lasy należy w sposób całościowy dostrzegać ich wielorakie funkcje i zniszczenie da przyrody i ludzi. Instytucjonalne instrumenty powinny zapewniać kooperacje związków, instytucji, lokalnej społeczności, młodzieży, kobiet, pozarządowych organizacji etc. w celu wypracowania właściwych systemów gospodarowania zasobami leśnymi.

Konieczne jest gromadzenie i wymiana danych oraz współpraca pomiędzy instytucjami na różnych poziomach.

Roczny koszt 860 mln USD (źródła pomocy).

B. Ochrona i konserwacja lasów oraz zalesianie terenów zniszczonych

Wycinanie lasów, wywołane rabunkową gospodarką, powoduje degradację gleby, środowiska przyrodniczego, wododziałów, ogranicza różnorodność biologiczną i zmniejsza możliwości rozwoju. Konieczne są natychmiastowe działania w celu ochrony i zachowania lasów oraz zalesienia terenów zniszczonych.

Rządy powinny sklasyfikować lasy, opracować plany zrównoważonej nimi gospodarki z uwzględnieniem zapotrzebowania na produkty leśne i ekologiczne funkcje lasów, ustanowić

obszary chronione, zalesić tereny zniszczone, wspomagać zadrzewianie w miastach, zlikwidować społeczne i ekonomiczne przyczyny destrukcyjnej uprawy przemiennej.

Celem współpracy międzynarodowej powinno być ograniczenie skażeń ponadgranicznych [czyli kwaśnych deszczy], koordynacja badań (np. nad usuwaniem dwutlenku węgla) oraz realizacja postanowień i umów międzynarodowych.

Roczny koszt 10 mld USD, w tym 3,7 mld ze źródeł pomocy.

C. Efektywne wykorzystywanie dóbr leśnych i funkcji lasów

Lasami można i trzeba tak gospodarować, aby zapewnić odnawialność ich zasobów. Wartość drzew i lasów powinna być włączona w wartość majątku narodowego. Przemysł powinien się rozwijać w kierunku zrównoważonego korzystania z lasów, wliczając w to zdobywanie energii oraz ekoturystykę.

Rządy powinny prowadzić badania, a następnie podejmować działania prawne w celu zagwarantowania efektywnego i zrównoważonego korzystania z lasów (w tym zaawansowanego przetwarzania szerokiego zakresu produktów leśnych, unikania powstawania odpadów, promowania małych przedsiębiorstw, określenia wartości wymiernej i niewymiernej drzew).

Uczciwe warunki wymiany handlowej i wielostronne porozumienia, przy poparciu organizacji międzynarodowych, powinny sprzyjać zrównoważonemu rozwojowi lasów, bez potrzeby uciekania się do ograniczeń i zakazów.

Roczny koszt 18 mld USD, w tym 880 mln ze źródeł pomocy.

D. Udoskonalenie monitoringu lasów i ludzkiej działalności związanej z lasami

Monitoring stanu lasów i wpływu na nie ludzkich działalności, szczególnie ekonomicznej, jest często przeoczany. Jest on jednak niezmiernie istotny przy planowaniu zrównoważonego rozwoju i musi być rozwijany. Rządy powinny zbadać i rozwinąć systemy oceny, uwzględniając wartości społeczne i ekologiczne, łączyć wyniki tych badań w systemy planowania i budżety państwowe.

Roczny koszt 750 mln USD, w tym 230 mln ze źródeł pomocy [lub 530 mln USD; obie liczby są podane, zapewne na skutek błędu edytorskiego].

ROZDZIAŁ 12

GOSPODARKA WRAŻLIWYMI EKOSYSTEMAMI - WALKA Z PUSTYNNIENIEM I SUSZAMI

Pustynnienie musi być zatrzymane i odwrócone.

A. Podnoszenie poziomu wiedzy i rozwijanie systemów informacyjnych w regionach zagrożonych pustynnieniem i suszami, w tym aspekty ekonomiczne i społeczne

Roczny koszt 350 mln USD, w tym 175 mln ze źródeł pomocy.

B. Walka z degradacją ziemi poprzez konserwację gleby i zalesianie

Roczny koszt 6 mld USD, w tym 3 mld ze źródeł pomocy.

Zwalczanie ubóstwa i promowanie alternatywnych stylów życia w regionach zagrożonych pustynnieniem

Koszty zawarte w kosztach zagadnień w rozdziale 3 i 14.

Włączenie programów walki z pustynnieniem w narodowe programy rozwoju i narodowe programy ochrony środowiska

Roczny koszt 180 mln USD, w tym 90 mln ze źródeł pomocy.

E. Opracowanie planów przygotowania się do suszy i schematów postępowania w czasie suszy, w tym samopomocy i opieki nad uchodźcami

Rządy powinny wspierać międzynarodowy monitoring i programy pomocy żywnościowej.
Roczny koszt 1,2 mld USD, w tym 1,1 mld ze źródeł pomocy.

F. Wspieranie społecznego zaangażowania i edukacji ekologicznej na temat walki z pustynnieniem i efektami susz

Doświadczenie wskazuje, że zaangażowanie społeczne jest kluczem do sukcesu.
Roczny koszt 1,0 mld USD, w tym 500 mln ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 13

GOSPODARKA WRAŻLIWYMI EKOSYSTEMAMI – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ TERENÓW GÓRSKICH

Ekosystemy górskie są złożone i bardzo ważne dla rozwoju z powodu swej różnorodności biologicznej oraz zasobów, szczególnie wody, ale są bardzo wrażliwe i nie odporne na skutki rozwoju. Musimy je lepiej zrozumieć i chronić.

A. Zdobywanie i pogłębianie wiedzy o ekologii i zrównoważonym rozwoju ekosystemów górskich

Rządy powinny upowszechniać wiedzę o ekosystemach górskich, propagować działania mające na celu ich ochronę i ekologiczne korzystanie z ziemi przez mieszkańców oraz pomagać różnicować gospodarkę terenów górskich, np. przez ekoturystykę.

Roczny koszt 50 mln USD.

B. Sprzyjanie zintegrowanemu rozwojowi zlewni i alternatywnym stylom życia

Zintegrowany rozwój zlewni jest niezbędny dla ochrony gleb i biomasy zarówno w samych rejonach górskich, jak i w niższej położonych obszarach, które mogą zostać zniszczone przez degradację gór.

Rządy powinny zapobiegać erozji gleb, umożliwiać rolnikom przedsięwzięcie środków zaradczych i korzystanie z metod ekologicznych oraz sprzyjać różnorodności działań przynoszących dochód.

Roczny koszt 13 mld USD, w tym 1,9 mld ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 14

SPRZYJANIE ZRÓWNOWAŻONEMU ROZWOJOWI ROLNICTWA I TERENÓW WIEJSKICH

Rolnictwo musi wyżywić wrastającą światową populacją bez niszczenia swej bazy surowcowej. To podejście oznacza zwiększenie wydajności już używanej ziemi, a nie zajmowanie nowych terenów pod uprawę, chociaż rekultywacja zniszczonej ziemi także będzie konieczna.

A. Przegląd, planowanie i zintegrowane programy polityki rolnej

Rządy powinny stworzyć politykę rolną w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju.

Należy wziąć pod uwagę potrzeby zapewnienia żywności, prawa własności ziemskiej, handel, ceny, podatki i subwencje, trendy demograficzne, marketing i dystrybucję.

Roczny koszt 3 mld USD, w tym 450 mln ze źródeł pomocy.

B. Zagwarantowanie udziału państw i przygotowanie zasobów ludzkich w zrównoważonym

rozwoju

[Nacisk na aspekt zasobów ludzkich w innych zakresach programowych]

Roczny koszt 4,4 mld USD, w tym 650 mln ze źródeł pomocy.

C. Usprawnienie produkcji rolnej i systemów rolniczych przez różnicowanie zatrudnienia i infrastruktury

Wydajność rolnictwa musi się zwiększać w sposób zrównoważony, aby wyżywić wzrastającą populację, bez zajmowania nowych terenów pod uprawę. Propagować należy korzystanie z nawozów organicznych i kompostu oraz zmniejszenie użycia chemikaliów, a także zróżnicowanie zatrudnienia na wsi (rozwój leśnictwa, rybołówstwa i ochrony przyrody).

Roczny koszt 10 mld USD, w tym 1,5 mld ze źródeł pomocy.

D. Planowanie korzystanie z ziemi, informacja i edukacja rolna

Plany korzystania z ziemi muszą uwzględniać granice jej wydajności.

“Konieczne jest systematyczne podejście do zidentyfikowania systemów korzystania z ziemi i produkcji rolnej, odpowiednich dla każdego rodzaju ziemi i klimatu oraz mechanizmów ekonomicznych, społecznych i instytucjonalnych koniecznych do wprowadzenia tych systemów”.

Roczny koszt 1,7 mld USD, w tym 250 mln USD ze źródeł pomocy.

E. Konserwacja i rekultywacja ziemi

Degradacja ziemi zmniejsza wydajność wielkich jej obszarów, podczas gdy zapotrzebowanie na nią ciągle się zwiększa. Degradacja musi być natychmiast powstrzymana na najbardziej zagrożonych terenach, a lepsze planowanie wykorzystania ziemi i lepsza nią gospodarka powinny zapobiegać w przyszłości niszczeniu ziemi. Rządy powinny zlikwidować przyczyny degradacji, takie jak złe prawa własności ziemskiej, systemy handlowe i struktury cen produktów rolnych, które prowadzą do niewłaściwej gospodarki ziemią, oraz opracować programy konserwacji i rekultywacji ziemi, angażując w nie miejscową ludność.

Roczny koszt 5 mld USD, w tym 800 mln ze źródeł pomocy.

F. Woda konieczna do zrównoważonej produkcji żywności i zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich

[W rozdziale 18. jako jego zakres programowy F.]

G. Konserwacja i zrównoważone korzystanie z roślinnych zasobów genetycznych w celu produkcji żywności i rozwoju zrównoważonego rolnictwa

Konieczne jest utrzymanie obecnego materiału genetycznego, zarówno przez utrzymanie różnorodności roślin, jak i rozbudowanie banków genetycznych i instytucji badawczych.

Roczny koszt 600 mln USD, w tym 300 mln ze źródeł pomocy.

H. Konserwacja i zrównoważone korzystanie ze zwierzęcych zasobów genetycznych

W celu zaspokojenia przyszłych potrzeb, konieczne jest zachowanie obecnej różnorodności gatunków zwierząt. Gatunki występujące w danym miejscu muszą być zachowane dla ich specjalnych zastosowań, odporności na choroby i wymogów adaptacyjnych. Gatunki należy skatalogować, zagrożone otoczyć ochroną (przez magazynowanie spermy/embrionów), a gatunki tubylcze uchronić przed wymianą i krzyżówkami.

Koszt 200 mln USD, w tym 100 mln ze źródeł pomocy.

Zintegrowana gospodarka pestycydami i kontrola nad szkodnikami w rolnictwie

Korzystanie z pestycydów musi być kontrolowane i zredukowane; zastępować je należy przez połączenie kontroli biologicznej, wzmocnienie odporności roślin uprawnych i odpowiednie działania uprawowe.

Roczny koszt 1,9 mld USD, w ty 285 mln ze źródeł pomocy.

J. Zrównoważone nawożenie roślin jako środek zwiększania produkcji żywności

Rządy muszą zagwarantować właściwą strukturę związków odżywczych w glebie (także w wypadku zwiększonych wymagań produkcyjnych), w sposób niezagrażający degradacji gleby.

Roczny koszt 3,2 mld USD, w tym 475 mln ze źródeł pomocy.

K. Energia na terenach wiejskich

Rozwój terenów rolniczych wymaga dostarczania większych ilości energii, jednak nie może ona pochodzić ze źródeł niszczących środowisko naturalne. Rządy powinny “sprzyjać właściwej dla środowiska zamianie konwencjonalnych źródeł energii na alternatywne - odnawialne źródła energii”, przez planowanie, transfer odpowiednich technologii oraz “niezależne programy wiejskie promujące zrównoważony rozwój odnawialnych źródeł energii i zwiększoną sprawność energetyczną”.

Badanie oddziaływania na rośliny i zwierzęta promieniowania ultrafioletowego spowodowanego ubytkiem ozonu w stratosferze

Rządy powinny wspierać takie badania.

ROZDZIAŁ 15

ZACHOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNYCH

Jednym z najważniejszych, dla rozwoju i ochrony przed zniszczeniami ekologicznymi, zasobów jest różnorodność organizmów żywych. Rządy powinny przedsięwziąć działania w celu zachowania różnorodności gatunków lądowych i morskich, przez pozostawienie ich w ich naturalnym środowisku lub w środowisku stworzonym przez człowieka (ogrody, farmy), a jeśli to konieczne - ogrodach zoologicznych i bankach genetycznych. Pamiętać należy o dokładnych badaniach, gromadzeniu danych i korzystaniu z wiedzy tradycyjnej. Postanowienia konwencji w sprawie różnorodności biologicznej powinny być wprowadzane w życie jak najszybciej.

Roczny koszt 3,5 mld USD, w tym 1,75 mld ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 16

WŁAŚCIWA DLA ŚRODOWISKA GOSPODARKA BIOTECHNOLOGICZNA

Biotechnologia [zdefiniowana jako zespół nowych i starych technik do manipulowania materiałem genetycznym] może przynieść wielki pożytek w produkcji żywności, medycynie i ochronie środowiska, ale trzeba ją kontrolować i zarządzać w sposób gwarantujący bezpieczeństwo i nie szkodzący środowisku naturalnemu.

A. Udostępnianie żywności i surowców

Biotechnologia powinna być wykorzystywana do zwiększania plonów, zawartości składników odżywczych, odporności na szkodniki, szybkości wzrostu i zdolności przystosowawczych roślin uprawnych (w tym drzew i innych roślin leśnych), zwierząt domowych i ryb, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb krajów rozwijających się, lepszego wykorzystania niektórych gatunków roślin i wykorzystania symbiozy roślin z mikroorganizmami.

Roczny koszt 5 mld USD, w tym 50 mln ze źródeł pomocy.

B. Poprawa zdrowia ludzkiego

Biotechnologia powinna być zastosowana do wytworzenia większej ilości skutecznych szczepionek, czynników biologicznych kontroli gatunków zwierząt przenoszących choroby, metod diagnostycznych i leków oraz lepszego wykorzystania roślin leczniczych.

Roczny koszt 14 mld USD, w tym 130 mln ze źródeł pomocy.

C. Ochrona środowiska

Biotechnologia może i powinna przyczyniać się do naprawy zniszczeń środowiska z przeszłości (przez biologiczne oczyszczanie ziemi i wody, oczyszczania odpadów, rekultywacja lasów i gleby uprawnej) oraz do uniknięcia przyszłych zniszczeń (poprzez poprawę korzystania z zasobów naturalnych, odzysk biomasy, energii i oczyszczanie odpadów).

Roczny koszt 1 mld USD, w tym 10 mln ze źródeł pomocy.

D. Bezpieczeństwo

Konieczne jest uzgodnienie i wprowadzenie w życie na całym świecie bezpiecznych metod badań biotechnologii.

Roczny koszt 2 mln USD (źródła pomocy).

E. Stworzenie odpowiednich mechanizmów

Rządy muszą współpracować w zakresie badań naukowych, wymiany informacji i technologii, aby zagwarantować wszystkim krajom, szczególnie rozwijającym się, możliwość pełnego wykorzystania biotechnologii do rozwiązania ich najważniejszych problemów.

Roczny koszt 5 mln USD (źródła pomocy).

ROZDZIAŁ 17

OCHRONA OCEANÓW, MÓRZ I TERENÓW NADMORSKICH ORAZ OCHRONA, RACJONALNE UŻYTKOWANIE I ROZWÓJ ICH ŻYWYCH ZASOBÓW

Konwencja Narodów Zjednoczonych na temat prawa morskiego dostarcza międzynarodowych podstaw prawnych do zrównoważonego rozwoju mórz.

A. Zintegrowana i zrównoważona gospodarka terenów nadbrzeżnych i morskich

Ponad połowa ludności świata żyje w odległości od morza mniejszej niż 60 km. Zasoby nadmorskie są niezbędne dla wielkiej liczby ludzi. Państwa nadmorskie powinny "opracować zintegrowany system podejmowania decyzji" w odniesieniu do terenów nadmorskich "włączając weń wszystkie zainteresowane sektory", "stosować zasady ostrożności" do nowych projektów, monitorować ich wpływ i odzwierciedlać wartość zasobów nadmorskich w budżetach państwowych.

Roczny koszt 6 mld USD, w tym 50 mln ze źródeł pomocy.

B. Ochrona środowiska morskiego

Państwa powinny przewidująco, i z zachowaniem środków ostrożności, podchodzić do ochrony mórz poprzez zapobieganie ich niszczeniu przez działania odbywające się na lądzie. Konieczne jest skuteczniejsze oczyszczanie ścieków, kontrola usuwania odpadów do mórz, bodźce do korzystania z "czystych" technologii, zmniejszenie ilości nawozów sztucznych i ich odpływu do mórz.

Aby zapobiec usuwaniu substancji trujących do mórz, konieczna jest ściślejsza regulacja żeglugi i instalacji morskich.

Roczny koszt 200 mln USD (źródła pomocy).

C. Zrównoważone połowy dalekomorskie

Konieczna jest współpraca rządów w celu zagwarantowania, że łowienie ryb na pełnym morzu nie wyczerpie ich zasobów, nie spowoduje wymarcia gatunków i sprowadzi do minimum wypadki połowów nieużytecznych gatunków i marnowania gatunków użytecznych.

D. Zrównoważone połowy przybrzeżne

95% połowów to połowy przybrzeżne i byt wielkiej liczby ludzi od nich zależy. Powstają jednak problemy wynikające ze zwiększonej eksploatacji tych łowisk i innych obciążeń środowiska. Państwa nadmorskie powinny utrzymać lub przywrócić stan zasobów morskich do poziomu, który może zapewnić maksymalną wydajność (w sposób zrównoważony), biorąc pod uwagę zależności między gatunkami, wiedzę tradycyjną oraz interes ludzi miejscowych i tubylczych, a także popierać metody selektywnego odławiania, minimalizowania ilości odpadów i wypadków połowów nieużytecznych gatunków.

Roczny koszt 750 mln USD, w tym 480 mln ze źródeł pomocy.

E. Zagrożenie zmianami klimatycznymi

“Środowisko morskie jest podatne i wrażliwe na zmiany klimatyczne i atmosferyczne”. Niezbędne będą dalsze badania i monitoring, aby przewidzieć i umożliwić przygotowanie się na efekty ocieplenia klimatu (w tym podniesienie poziomu mórz) i zwiększonego promieniowania ultrafioletowego spowodowanego dziurą ozonową. Podstawowe znaczenie będą miały współpraca międzynarodowa i swobodna wymiana danych.

Roczny koszt 750 mln USD, w tym 480 mln ze źródeł pomocy.

F. Wzmocnienie międzynarodowej koordynacji działań

[Ponowne podkreślenie konieczności międzynarodowej współpracy i koordynowania działań w podejmowaniu problemów dotyczących morza oraz propozycja wzmocnienia organizacji międzynarodowej.]

Roczny koszt 50 mln USD (źródła pomocy).

G. Zrównoważony rozwój małych wysp

Małe wyspy zawsze cechowały się dużą różnorodnością biologiczną, a żyjący tam ludzie umieli gospodarować ich zasobami w sposób zrównoważony. Z powodu globalnych zmian klimatu szczególnie są zagrożone tereny nadmorskie tych wysp. Już teraz wzrasta częstość niszczycielskich sztormów, a podniesienie się poziomu mórz może wkrótce wymazać z powierzchni ziemi niektóre wyspiarskie państwa.

Przy pomocy zewnątrz, małe państwa wyspiarskie muszą przygotować optymalne strategie zachowania swych zasobów środowiskowych oraz plany postępowania ze społecznymi, gospodarczymi i ekonomicznymi skutkami zmiany klimatu i podniesienia poziomu mórz. [Jaki rodzaj planów może pomóc takiemu państwu, jak np. Malediwy, przygotować się do zniknięcia z powierzchni świata, tego nie określono.]

ROZDZIAŁ 18

OCHRONA ZASOBÓW ŚWIEŻEJ WODY – ZINTEGROWANA GOSPODARKA ZASOBAMI WODNYMI

A. Zintegrowany rozwój i gospodarka zasobami wodnymi

Świeża woda jest niezbędna dla wszystkich rodzajów życia i do większości ludzkiej działalności. Wymagania w tym zakresie wzrastają. Aby zapobiec brakom wody, zatruciu jej źródeł i w konsekwencji, zatrzymaniu rozwoju, konieczne jest gospodarowanie wodą w sposób zintegrowany i całościowy. Podstawowym celem musi być zaspokojenie podstawowych potrzeb

człowieka i zachowanie ekosystemów.

Ponad to, zużycie wody powinno podlegać odpowiednim opłatom.

Do roku 2000 państwa powinny opracować narodowe programy działań w zakresie gospodarki wodą, na podstawie podziału na zlewnie główne i cząstkowe, oraz skuteczne programy użytkowania wody. Mogą one łączyć w sobie planowanie użytkowania zasobów wodnych, użytkowanie ziemi, i inne działania na rzecz rozwoju i konserwacji, zaspokajanie potrzeb odbiorców przez systemy opłat i systemy prawne oraz ochronę wody, wielokrotnie z niej korzystanie i zwracanie obiegów wodnych.

Roczny koszt 115 mln USD (źródła pomocy).

B. Oszacowywanie zasobów wodnych

Rządy powinny pomóc zagwarantować wszystkim krajom dostęp do technologii i ekspertyz pozwalających na oszacowanie i planowanie zasobów wodnych.

Roczny koszt 355 mln USD, w tym 145 mln ze źródeł pomocy.

C. Ochrona zasobów wodnych, jakości wody i jego ekosystemów wodnych

Rolnictwo, leśnictwo, przemysł, ścieki i nawadnianie lub też systemy energetyczne – to wszystko może wpływać na ilość lub jakość świeżej wody albo niszczyć ekosystemy wodne. Państwa powinny kontrolować zatrucie biegów wodnych i warstw wodonośnych, wspierać stosowanie procesów oczyszczania, stosować środki ostrożności w gospodarce wodnej, odnawiać zniszczone zlewnie, chronić tereny bagienne, wprowadzić obowiązek wstępnej oceny ekologicznej, przedsięwziąć mogących zagrozić czystości zasobów wodnych, rozwijać i promować “czyste” technologie.

Roczny koszt 1 mld USD, w tym 340 mln ze źródeł pomocy.

D. Zaopatrzenie w wodę pitną i kanalizacja

“80% wszystkich chorób i ponad jedna trzecia przypadków śmierci w krajach rozwijających się spowodowane są skażoną wodą”. Pomimo międzynarodowych wysiłków, jedna trzecia ludności w krajach rozwijających się nie ma świeżej wody i kanalizacji. “Trochę dla wszystkich, a nie więcej dla niewielu” - taka powinna być zasada przyszłych działań. Nawet w celu osiągnięcia stanu pełnego zaopatrzenia w wodę do roku 2025 potrzeba podwojenia poziomu inwestycji.

Roczny koszt 20 mld USD, w tym 7,4 mld ze źródeł pomocy.

E. Woda i zrównoważony rozwój miast

Władze lokalne i państwowe powinny podtrzymywać rozwój poprzez rozsądną, ze względu na środowisko, gospodarkę zasobami wodnymi do użytku w miastach. Mogą to być działania obejmujące ochronę zasobów wodnych przed ich wyczerpaniem, skażeniem i degradacją, opłaty za korzystanie z wody na potrzeby inne niż podstawowe, gospodarkę zasobami wodnymi na skalę całych miast oraz poprawę stanu kanalizacji.

Roczny koszt 20 mln USD, w tym 4,5 mln ze źródeł pomocy.

F. Woda do zrównoważonej produkcji żywności i rozwoju wsi

Wodą trzeba zarządzać w sposób całościowy tak, aby zaopatrzyć ludność wiejską w wodę pitną i kanalizację oraz zmaksymalizować plony, nie powodując przy tym zniszczenia środowiska. Ryzyko, którego trzeba unikać, polega na zniszczeniu ekosystemów wodnych (które same są ważnym źródłem żywności), zasoleniu, zamuleniu, podmokaniu gruntu, pustynnieniu i erozji.

Roczny koszt 13,2 mld USD, w tym 4,5 mln ze źródeł pomocy.

G. Wpływ zmian klimatycznych na zasoby wodne

Zmiany klimatyczne mogą wpływać na świeżą wodę na wiele sposobów: na przykład przez zmniejszenie ilości odpadów atmosferycznych i wzrost temperatury na terenach już zagrożonych suszą, zwiększenie ilości opadów na terenach dotkniętych wymywaniem gleb, zasolenie czystej wody podziemnej na skutek podniesienia się poziomu morza lub też przez częstsze stany ekstremalne pogody i częstsze klęski żywiołowe. Niezbędny jest wyższy poziom wiedzy i lepsze zrozumienie konsekwencji społecznych i ekonomicznych oraz odpowiednie plany postępowania w nagłych wypadkach.

Roczny koszt 100 mln USD, w tym 40 mln ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 19

WŁAŚCIWA ZE WZGLĘDU NA ŚRODOWISKO GOSPODARKA TOKSYCZNYMI CHEMIKALIAMI, W TYM ZAPOBIEGANIE ICH NIELEGALNYM PRZEWOZOM MIĘDZYNARODOWYM

Chemikaliami są “niezbędne do osiągnięcia społecznych i gospodarczych celów społeczności światowej”. Stosowanie ich może i musi być bezpieczne dla środowiska.

A. Międzynarodowa współpraca w zakresie oceny zagrożeń związanych z chemikaliami

Niezbędne jest przeznaczenie większych środków na ocenę zagrożenia związanego z chemikaliami, w tym na badania nad mechanizmem przemieszczania się chemikaliów w środowisku i ich toksycznością oraz wyprodukowaniem bezpiecznych substancji alternatywnych.

B. Uzgodnienie sposobu klasyfikacji i oznaczania substancji chemicznych

Jest to konieczne! Koszty zawarte w punkcie E.

C. Wymiana informacji na temat toksycznych chemikaliów i związanych z nimi ryzykiem

Konieczne jest przestrzeganie międzynarodowych norm obchodzenia się z chemikaliami.

Roczny koszt 10 mln USD (źródła pomocy).

D. Programy zmniejszania ryzyka

Tam, gdzie to tylko możliwe, toksyczne i niszczące środowisko substancje chemiczne muszą być wyeliminowane lub zastąpione przez inne ich stosowanie (np. w rolnictwie) zredukowane do minimum, a powstające z ich powodu zagrożenia zmniejszone przez zastosowanie środków zapobiegawczych. Należy rozważyć kwestię odpowiedzialności producentów, uregulowań prawnych, opracowanie planów postępowania w razie wypadków i, właściwych ze względu na środowisko, sposobów unieszkodliwiania toksycznych chemikaliów.

Roczny koszt (nie ujęty w innych punktach) 4 mln USD (źródła pomocy).

E. Zwiększanie możliwości poszczególnych państw w zakresie gospodarki chemikaliami

Do roku 2000. rządy powinny opracować “państwowe systemy, właściwe ze względu na środowisko, gospodarki chemikaliami, w tym prawodawstwo oraz zapewnienie jego skutecznej egzekucji”.

Roczny koszt 600 mln USD, w tym 150 mln USD ze źródeł pomocy.

F. Zapobieganie międzynarodowemu transportowi produktów niebezpiecznych i toksycznych.

Rządy powinny dopracować regulacje prawne swych państw i politykę importowo-eksportową w zakresie produktów toksycznych i niebezpiecznych. Konieczne jest też współdziałanie pomiędzy rządami.

G. Zacieśnienie współpracy międzynarodowej

(Ponowne podkreślenie znaczenia współpracy i koordynacji dla osiągnięcia celów zawartych w powyższych zakresach programowych. Także propozycja powołania forum międzyrządowego.)

ROZDZIAŁ 20

WŁAŚCIWA ZE WZGLĘDU NA ŚRODOWISKO GOSPODARKA ODPADAMI NIEBEZPIECZNYMI, W TYM ZAPOBIEGANIE ICH NIELEGALNEMU TRANSPORTOWI MIĘDZYNARODOWEMU.

„Najważniejszym zadaniem, w ramach zintegrowanej gospodarki odpadami niebezpiecznymi we wszystkich ich stadiach, jest (tam gdzie to możliwe) zapobieganie powstawaniu odpadów niebezpiecznych i ich redukcja. Niezbędna jest taka gospodarka odpadami niebezpiecznymi, aby nie powodowały one szkód w środowisku naturalnym”. Chodzi tu także o zapobieganie eksportowi odpadów niebezpiecznych do innych państw, np. w Afryce, które podpisały konwencje zakazujące takich praktyk.

A. Zapobieganie powstawaniu i minimalizacja ilości odpadów niebezpiecznych.

Rządy powinny tak zmodyfikować normy handlowe, aby zapewnić opłacalność korzystania z odzyskiwanych na drodze recyklingu surowców oraz stosować bodźce prawne i ekonomiczne do zachęcania przemysłu do wprowadzania „czystych” procesów produkcyjnych, zmniejszania ilości produkowanych odpadów niebezpiecznych i ich ponownego użycia jak najbliżej źródła powstania. Przedsiębiorstwa produkcyjne powinny ze sobą współpracować i podawać informacje o wytwarzanych przez siebie odpadach do wiadomości publicznej. Rządy powinny także wspierać badania alternatywnych „czystych” technologii i informować o ich wynikach kraje rozwijające się.

Roczny koszt 750 mln USD (źródła pomocy).

B. Rozbudowa systemu gospodarki odpadami niebezpiecznymi

Rządy powinny opracować bardziej wszechstronne systemy wykrywania odpadów niebezpiecznych i miejsc przez nie skażonych. Konieczne jest także opracowanie programów unieszkodliwiania takich odpadów i oczyszczania miejsc skażonych. Pożądana jest samowystarczalność w tym zakresie.

Roczny koszt 18,5 mld, w tym 3,5 mld ze źródeł pomocy.

C. Współpraca międzynarodowa

Celem współpracy międzynarodowej powinno być ujednoczenie standardów odpadów niebezpiecznych i metod ich unieszkodliwiania oraz zapewnienie przestrzegania umów międzynarodowych (w tym zakazu eksportu i importu). Koszty nie są tu podane oddzielnie, częściowo zawarte są kosztach zagadnienia B.

D. Zapobieganie nielegalnemu transportowi odpadów niebezpiecznych

Jest to niezbędne ze względu na zdrowie i bezpieczeństwo ludzi. Rządy powinny ulepszyć sposoby egzekucji tego zakazu.

ROZDZIAŁ 21

WŁAŚCIWA ZE WZGLĘDU NA ŚRODOWISKO GOSPODARKA ODPADAMI STAŁYMI I PROBLEMY ZWIĄZANE ZE ŚCIEKAMI

[W tym rozdziale omówiono wyłącznie odpady nie traktowane jako niebezpieczne; odpadom niebezpiecznym poświęcono rozdział 20.]

A. Zmniejszenie ilości odpadów

Do roku 2000. kraje uprzemysłowione powinny opracować plany stabilizacji lub nawet zmniejszenia ilości odpadów wymagających unieszkodliwiania. Wszystkie kraje powinny opracować strategie zmniejszenia ilości opakowań i odpadów powstających w rolnictwie. Państwa powinny opracować narodowe plany minimalizacji ilości powstających odpadów i zapewnić bodźce do zmiany wzorców niezrównoważonej produkcji i konsumpcji.

B. Zwiększenie wykorzystania odpadów i upowszechnienie recyklingu.

Do roku 2000, kraje uprzemysłowione, a do roku 2010, pozostałe kraje, powinny opracować narodowe programy ponownego wykorzystania i recyklingu odpadów. Konieczne jest rozwinięcie odpowiedniego rynku, zagwarantowanie, aby normy handlowe nie dyskryminowały materiałów odzyskiwanych na drodze recyklingu, rozwinięcie drobnej przetwórczości i kompostowania odpadów, podnoszenie świadomości społecznej w tym zakresie.

Roczny koszt 8 mld USA, w tym 850 mln ze źródeł pomocy.

C. Właściwe ze względu na środowisko unieszkodliwianie i przeróbka odpadów

Rządy muszą zagwarantować, że odpady, których nie można wyeliminować lub odzyskiwać, będą przerabiane i unieszkodliwiane w sposób niezagrażający zdrowiu i środowisku.

Roczny koszt 15 mld USA, w tym 3,4 ze źródeł pomocy.

D. Powszechność dostępu do usług komunalnych usuwania odpadów

Do roku 2025, kanalizacja i usługi usuwania odpadów powinny być rozszerzone na wszystkich mieszkańców, zarówno miast jak i wsi.

Roczny koszt 7,5 mld USD, w tym 2,6 mld ze źródeł pomocy

ROZDZIAŁ 22

BEZPIECZNA I WŁAŚCIWA ZE WZGLĘDU NA ŚRODOWISKO GOSPODARKA ODPADAMI RADIOAKTYWNYMI

Ilość odpadów nuklearnych wzrasta w miarę zwiększania wytwarzania energii atomowej i zastosowań nuklearnych (na przykład w medycynie, badaniach naukowych i przemyśle). Wzrost ten powinien "nadal być trzymany pod ścisłym nadzorem". Wszystkie państwa, które w jakikolwiek sposób wykorzystują materiały rozszczepialne, powinny opracować systemy gwarantujące bezpieczną gospodarkę, transport, składowanie i unieszkodliwianie odpadów nuklearnych.

Roczny koszt dla organizacji międzynarodowych (na przykład dla Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej) 8mln USD.

SEKCJA III – UMACNIANIE ROLI ZNACZĄCYCH GRUP SPOŁECZNYCH

ROZDZIAŁ 23

UMACNIANIE ROLI ZNACZĄCYCH GRUP SPOŁECZNYCH

Zaangażowanie i współdziałanie wszystkich znaczących grup jest niezbędne.

ROZDZIAŁ 24

ŚWIATOWA AKCJA NA RZECZ KOBIET DLA ZRÓWNOWAŻONEGO I SPRAWIEDLIWEGO ROZWOJU

Rządy i organizacje międzynarodowe powinny realizować istniejące umowy międzynarodowe dotyczące promowania i awansu kobiet, zwiększać udział kobiet w ciałach decyzyjnych, zarządzających oraz realizować politykę równouprawnienia we wszystkich aspektach

społecznych w tym w dostępie do edukacji, opieki zdrowotnej, praw do własności, kredytów i możliwości decyzyjnych.

Roczny koszt 40 mln USD (źródła pomocy).

ROZDZIAŁ 25

DZIECI I MŁODZIEŻ W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU

A. Zwiększanie roli młodzieży i angażowanie jej w ochronę środowiska i promocję gospodarczego i społecznego rozwoju.

Ponieważ świat będzie należał do nich, młodzi ludzie muszą być zaangażowani w podejmowanie decyzji, aby uczyć się jak należy tym światem kierować. Konieczne jest opracowanie mechanizmów dialogu i konsultacji z młodzieżą oraz zwiększanie możliwości zdobycia pracy przez ludzi młodych.

Roczny koszt 1,5 mln USD (źródła pomocy) .

B. Dzieci i zrównoważony rozwój

Konieczna jest ochrona zdrowia dzieci i poprawa stanu ich edukacji.

ROZDZIAŁ 26

ROZPOZNANIE I UMOCNIANIE ROLI LUDNOŚCI TYBYLCZEJ

Ludy tubylcze, dobrze znające swe tereny, rozwinęły własne metody gospodarowania swoją ziemią, zasobami i środowiskiem. Należy uznać ich prawo do prowadzenia tradycyjnego stylu życia. Powinno się z nimi konsultować i angażować ich we wszelkie decyzje dotyczące ich interesów. Metody przez nie rozwinięte należy badać pod kątem ich potencjalnego wkładu w proces zrównoważonego rozwoju, a tam gdzie to stosowne, metody te powinny być adoptowane lub naśladowane przez innych.

Roczny koszt 3 mln USD (źródła pomocy).

ROZDZIAŁ 27

UMACNIANIE ROLI ORGANIZACJI POZARZĄDOWCH, PARTNERÓW W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU

[Organizacje pozarządowe to różne grupy nacisku o rodowodzie ekologicznym] "Organizacje pozarządowe odgrywają znaczącą rolę w nadawaniu kształtu i realizacji demokracji". Są one istotnym czynnikiem kształtowania świadomości wspólnoty interesów w dążeniu do zrównoważonego rozwoju, jak również są znaczącym źródłem niezbędnej wiedzy fachowej. Rządy i organizacje międzynarodowe muszą opracować mechanizmy wciągnięcia organizacji pozarządowych i stworzonych przez nie powiązań w proces podejmowania decyzji. Do osiągnięcia tego niezbędne jest zapewnienie im wystarczających funduszy i dostępu do odpowiednich informacji.

ROZDZIAŁ 28

INICJATYWY WŁADZ LOKALNYCH DLA WSPIERANIA AGENDY 21

Udział władz lokalnych jest decydujący dla sukcesu AGENDY 21. Jest to uwarunkowane funkcją władz lokalnych i ich możliwościami zdobycia wsparcia ludności. Do roku 1996 większość władz lokalnych powinno opracować Lokalną Agendę 21, po konsultacjach i uzyskaniu zgody lokalnej ludności, kół biznesu i innych organizacji. Kobiety i młodzież powinny uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji. Władze lokalne powinny rozszerzyć współpracę, koordynacji, wymianę informacji, a także na skalę międzynarodową. „Zaleca się, by wszystkie zainteresowane strony oszacowały niezbędne wydatki”.

Roczny koszt 1 mln USD (źródła pomocy).

ROZDZIAŁ 29

UMOCNIENIE ROLI PRACOWNIKÓW I ICH ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH

Pracownicy i reprezentujące ich związki zawodowe mają szczególny interes w ochronie środowiska pracy i w promocji odpowiedzialnego rozwoju. Konieczne jest ich pełne zaangażowanie w dążeniu do zrównoważonego rozwoju. Rządy i koła biznesu powinny ochraniać wolność zrzeszania się i prawo tworzenia związków i organizacji, ustanawiać i wzmacniać mechanizmy dialogu w układzie dwustronnym (pracodawca-pracownik) i trójstronnym (pracodawca-pracownik-władze) oraz wykorzystywać je do wspólnego wspierania zrównoważonego rozwoju.

Roczny koszt 300 mln USD (źródła pomocy)

ROZDZIAŁ 30

UMOCNIENIE ROLI BIZNESU I PRZEMYSŁU

Biznes może wnieść znaczny wkład w proces zrównoważonego rozwoju, ale nie może tego czynić w odosobnieniu. "Stabilna polityka pozwala na bardziej odpowiedzialną i skuteczną działalność biznesu i przemysłu oraz na realizację przez nie długofalowych strategii". Biznes i przemysł (także międzynarodowe korporacje) powinny uznać gospodarkę środowiskiem naturalnym za jeden z najważniejszych priorytetów i wyznacznik zrównoważonego rozwoju.

A. "Czyste" metody produkcji

"Rządy, biznes i przemysł (także międzynarodowe korporacje) powinny dążyć do zwiększenia wydajności wykorzystania zasobów, w tym zwiększania ponownego wykorzystania pozostałości produkcyjnych oraz zmniejszenia ilości produkowanych odpadów". Rządy powinny stosować w tym celu instrumenty prawne i ekonomiczne. Sektory publiczny i prywatny powinny współpracować ze środowiskiem naukowym w celu wprowadzenia mechanizmów ponoszenia kosztów ochrony środowiska.

B. Odpowiedzialna przedsiębiorczość

Rządy powinny popierać powstanie przedsiębiorstw zarządzanych w sposób równoważny poprzez "środki prawne i bodźce ekonomiczne", doradztwo i pomoc w zakresie informacji oraz wsparcie infrastruktury.

Rządy powinny sprzyjać powstawaniu funduszy kapitałowych na projekty i programy zrównoważonego rozwoju, wspierać zdobywanie kwalifikacji w zakresie aspektów ochrony środowiska w zarządzaniu przedsiębiorstwami oraz powołać krajowe rady zrównoważonego rozwoju. Międzynarodowe korporacje powinny opracować zbiorowe strategie zrównoważonego rozwoju, adaptować je do warunków lokalnych i przekazywać technologie do filii zagranicznych. Większe przedsiębiorstwa powinny opracować schematy przekazywania wiedzy o zrównoważonym rozwoju przedsiębiorstwom mniejszym.

ROZDZIAŁ 31

SPOŁECZNOŚĆ NAUKOWA I TECHNICZNA

Konieczna jest większa komunikacja i zaufanie pomiędzy społecznością naukowo techniczną ("inżynierowie, architekci, projektanci, urbaniści, itd.") i społeczeństwem. Społeczeństwo powinno doceniać rolę i udział specjalistów. Oni jednak powinni być świadomi istnienia społecznych "sentymentów" związanych ze sposobem wykorzystywania nauki i techniki. Konieczne jest chronienie wolności badań naukowych i publikacji.

A. Lepsza komunikacja i współpraca pomiędzy społecznością naukowo-techniczną a ośrodkami decyzyjnymi i społeczeństwem

Rządy powinny zwiększyć swój wpływ na wybór tematyki badań w celu zaspokojenia

potrzeb zrównoważonego rozwoju, sprzyjać mechanizmom współpracy regionalnej w celu reagowania na regionalne potrzeby zrównoważonego rozwoju oraz wzmacniać powiązania naukowe i systemy upowszechniania wyników badań.

Roczny koszt 15 mln USD (źródła pomocy)

B. Kodeksy postępowania w nauce i technice.

Naukowcy i technicy powinni przyjmować kodeksy postępowania, które uwzględniają ich moralną odpowiedzialność za ochronę życia na Ziemi.

Roczny koszt 5 mln USD (źródła pomocy)

ROZDZIAŁ 32 ZNACZENIE PRACY ROLNIKÓW

Określenie “rolnicy” obejmuje także ludzi mieszkających na wsi i utrzymujących się z rybołówstwa i użytkowania produktów leśnych.

Zrównoważona gospodarka jednej trzeciej powierzchni lądów ziemi, zajętej przez uprawę roli, zależy od rolników. Do prowadzenia zrównoważonej gospodarki konieczne jest im zrozumienie, motywacja, technologie, bodźce ekonomiczne i zasoby finansowe.

Koszty zawarte są w rozdziałach 3, 12, 13 i 14

SEKCJA IV – ŚRODKI REALIZACJI

ROZDZIAŁ 33 ZASOBY I MECHANIZMY FINANSOWE

Rezolucja ONZ powołująca Konferencje Narodów Zjednoczonych na temat środowiska i rozwoju zażądała od niej określenia wielkości potrzebnych funduszy i znalezienia ich źródeł oraz opracowania niezbędnych mechanizmów.

Realizacja Agendy 21 będzie kosztownym przedsięwzięciem, ale powstrzymanie się od działań byłoby o wiele bardziej kosztowne, gdyż zagroziłoby interesom przyszłych pokoleń i ograniczyło ich możliwości.

Kraje rozwinięte “potwierdzają swe zobowiązania” przeznaczenia 0,7% swego produktu narodowego brutto na pomoc w realizacji AGENDY 21. Powołana komisja na rzecz zrównoważonego rozwoju będzie śledziła postępy (i, w założeniu wywierała maksymalny nacisk moralny). Potrzebny będzie udział międzynarodowych banków rozwoju i funduszy oraz agencji międzynarodowych. Dwustronne programy pomocy, programy redukcji długów, inwestycji i dotacji charytatywnych.

Całkowity koszt realizacji AGENDY 21 w krajach rozwijających się jest szacowany na ponad 600 mld USD, w tym 125 mld ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 34 EKOLOGICZNE TECHNOLOGIE: TRANSFER, WSPÓLPRACA I TWORZENIE MOŻLIWOŚCI

Kraje rozwijające się muszą uzyskać dostęp do odpowiednich ze względu na środowisko technologii na takich warunkach, na jakie mogą sobie pozwolić. Należy im też pomóc w osiągnięciu zdolności tworzenia i wykorzystywania technologii. Konieczne jest powstanie międzynarodowej sieci regionalnych ośrodków gromadzenia i wymiany informacji o dostępnych technologiach. Rządy powinny sprzyjać rozwojowi, wykorzystaniu i przekazywaniu przyjaznych środowisku technologii krajom rozwijającym się. W odniesieniu do technologii już ogólnie dostępnych, konieczny jest wyższy poziom informacji, doradztwa, oceny i wsparcia. Prawa autorskie i patentowe stwarzają dodatkowy problem w przypadku zastrzeżonych i opatentowanych technologii. Tutaj możliwe są takie rozwiązania, jak nabycie praw patentowych na warunkach

rynkowych lub wprowadzenie rekompensat.
Roczny koszt 450-600 mln USD (źródła pomocy).

ROZDZIAŁ 35

NAUKA W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU

“Zadaniem wiedzy naukowej powinno być określanie i wspieranie celów zrównoważonego rozwoju. Dokonać tego można przez naukową ocenę aktualnego stanu i perspektyw świata. Takie oceny (...) powinny być wykorzystywane w procesie podejmowania decyzji”.

“W obliczu zagrożenia nieodwracalnym zniszczeniem środowiska, niedostatek wiedzy naukowej nie powinien być usprawiedliwieniem opóźniania działań, które są oczywiste same przez się. Bardziej ostrożne podejście potrzebne jest dla opracowania sposobu postępowania ze złożonymi systemami biologicznymi, które nie są jeszcze w pełni poznane i zakłócenie których mogłoby być nieprzewidywalne w skutkach”.

A. Wzmacnianie naukowych podstaw zrównoważonej gospodarki

Państwa powinny znacznie poszerzać zakres badań naukowych związanych z rozwojem i środowiskiem oraz jasno określić, czym dysponują i czego im trzeba. Rządy powinny opierać swe koncepcje na najlepszej dostępnej wiedzy naukowej, przyjmując zasadę ostrożności i długofalową perspektywę.

Roczny koszt 150 mln USD, w tym 30 mln ze źródeł pomocy.

B. Poszerzanie wiedzy naukowej

Priorytety badań, monitoringu i poszerzania wiedzy powinny obejmować: dopuszczalne obciążenie środowiska, globalne cykle (np. woda i węgiel), źródła gazów wywołujących efekt cieplarniany i czynniki redukujące ich ilość oraz znaczenie różnorodności biologicznej.

Roczny koszt 2 mld USD, w tym 1,5 mld ze źródeł pomocy.

C. Długoterminowe prognozy naukowe

Konieczne jest gromadzenie wyników badań naukowych w celu umożliwienia naukowcom “naukowego opisu stanu obecnego i określenia zakresu możliwych warunków w przyszłości”. Ocen takich należy dokonywać okresowo, w sposób usystematyzowany na skalę krajową oraz na skalę regionalną i światową. Dostarczy to informacji o wpływie rozwoju cywilizacji na zachowanie i rozwój życia na Ziemi.

Roczny koszt 35 mln USD, w tym 18 mln ze źródeł pomocy.

D. Tworzenie potencjału naukowego

Wszystkie kraje szczególnie rozwijające się, potrzebują większej liczby dobrych naukowców. Do tego konieczne jest wspieranie nauki, ułatwianie dostępu do wyposażenia naukowego i publikacji, stworzenie i rozszerzanie baz danych, sieci wymiany informacji oraz międzynarodowego partnerstwa. Konieczne jest także wzmocnienie powiązań pomiędzy różnymi gałęziami nauki i wykorzystanie wiedzy tradycyjnej.

Roczny koszt 750 mln USD, w tym 470 mln ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 36

UPOWSZECHNIANIE EDUKACJI, ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ I PODNOSZENIA KWALIFIKACJI

A. Dostosowanie edukacji do potrzeb zrównoważonego rozwoju

Każdy powinien mieć dostęp do podstawowej edukacji. Edukacja podstawową należy objąć większy odsetek społeczeństwa oraz wyeliminować analfabetyzm wśród dorosłych. Następnie,

w ciągu trzech lat, rządy powinny włączyć zagadnienia środowiska i rozwoju oraz ich wzajemne relacje w program edukacji na wszystkich poziomach, zapewniając nauczycielom i administracji odpowiednie kwalifikacje i wsparcie, a szkołom odpowiednie środki.

Szkoły wyższe powinny stwarzać sieci wzajemnych powiązań oraz środki wiedzy związanej z rozwojem i środowiskiem. Promować należy edukację nie formalną i edukację ludzi dorosłych, likwidować dyskryminację płciową, szanować wiedzę i doświadczenie ludów tubylczych.

Roczny koszt 8-9 mld USD, w tym 3,5-4,5 mld ze źródeł pomocy.

B. Podnoszenie świadomości społecznej

Organizacje rządowe powinny stworzyć i wspierać ciała doradcze, za pomocą nowoczesnych technologii komunikacyjnych, zapewnić usługi informacyjne w zakresie zagadnień środowiska i rozwoju, a ponadto, we współpracy ze środkami masowego przekazu, przemysłem rozrywkowym i reklamowym, "kształtować zachowania społeczne i wzorce konsumpcji". W działania te należy również zaangażować organizacje pozarządowe.

Roczny koszt 1,2 mld USD, w tym 110 mln ze źródeł pomocy.

C. Podnoszenie kwalifikacji

Podnoszenie świadomości zrównoważonego rozwoju powinno być cechą każdego programu edukacyjnego, a zarządzanie środowiskiem - jego przedmiotem. Organizacje zawodowe powinny włączać odpowiedzialność ekologiczną do swych kodeksów etycznych. We wszelkich projektach pomocy (np. pomocy innym krajom) powinno się przeznaczać część środków na podnoszenie kwalifikacji.

Roczny koszt 5 mld USD, w tym 2 mld ze źródeł pomocy.

ROZDZIAŁ 37

MECHANIZMY PAŃSTWOWE I WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W CELU TWORZENIA MOŻLIWOŚCI W KRAJACH ROZWIJAJĄCYCH SIĘ

"Zdolność państwa do kroczenia drogą zrównoważonego rozwoju jest w dużej mierze określona możliwościami mieszkańców i instytucji tego państwa.(...) Podstawowym zadaniem tworzenia możliwości jest zwiększanie zdolności do odkrywania i określania najistotniejszych problemów związanych z wyborem koncepcji rozwoju i sposobami jego realizacji, na podstawie wiedzy o zasobach środowiska i jego ograniczeniach oraz o potrzebach ludności zamieszkującej dany kraj".

Tworzenie możliwości jest potrzebne na różnych poziomach we wszystkich krajach w zakresie możliwości ludzkich, naukowych, technologicznych, organizacyjnych, instytucjonalnych itp. I powinny być uwzględnione w "procesie określania potrzeb kraju i priorytetów w promowaniu AGENDY 21".

Roczny koszt 300 mln-1 mld USD (źródła pomocy)

ROZDZIAŁ 38

MIĘDZYNARODOWE POROZUMIENIA

Wszystkie agencje ONZ mają do odegrania ważną rolę podczas realizacji AGENDY 21. Powinny więc zrewidować swe programy i zdawać raporty ze swych działań w realizacji jej postanowień. Zgromadzenie Ogólne ONZ powinno śledzić postęp jej realizacji i zorganizować na ten temat specjalną sesję do roku 1997.

Rada Społeczno-Ekonomiczna powinna nadzorować realizację AGENDY 21 w obrębie struktur ONZ i otrzymywać raporty od innych agencji, w tym także od nowo powstałej Komisji Zrównoważonego Rozwoju. Komisja ta powinna powstać do roku 1993 i ma składać się z reprezentantów rządów poszczególnych państw (Zgromadzenie Ogólne ma ustalić szczegóły). Zajmować się będzie monitoringiem i wspieraniem procesu realizacji AGENDY 21. Innym agencjom ONZ także przypisano określone role, w tym Komitetowi d/s Koordynacji, Sekretariatowi Komisji Zrównoważonego Rozwoju, UNEP i UNDP.

Państwa powinny rozważyć możliwość przygotowania narodowych raportów dotyczących realizacji AGENDY 21 i stworzenia narodowych struktur koordynacyjnych. Organizacje pozarządowe mają do odegrania ważną rolę i powyższy system musi być dla nich otwarty.

ROZDZIAŁ 39

MIĘDZYNARODOWE INSTRUMENTY I MECHANIZMY PRAWNE

Konieczna jest gruntowna rewizja międzynarodowego systemu prawnego, aby zagwarantować wspieranie przezeń zrównoważonego rozwoju. Najważniejsze zagadnienia obejmują: stworzenie międzynarodowych norm ochrony środowiska, stosowanie się do porozumień, rozwiązywanie konfliktów pomiędzy interesem rozwoju i środowiska., unikanie zniszczeń środowiska podczas wojny oraz bezpieczeństwo nuklearne.

ROZDZIAŁ 40

ZNACZENIE INFORMACJI W PODEJMOWANIU DECYZJI

A. Zapewnienie informacji

Państwa powinny opracować wskaźniki zrównoważonego rozwoju i wykorzystać je podczas opracowywaniu koncepcji. W tym celu potrzebne są dokładniejsze i bardziej systematyczne informacje na temat czynników środowiskowych, ekonomicznych i społecznych.

Roczny koszt 1,9 mld USD (źródła pomocy).

B. Dostępność informacji

Napływ informacji ze wszystkich źródeł musi być odpowiednio koordynowany i przetwarzany w formę użyteczną w procesie podejmowania decyzji.

Roczny koszt 165 mln USD (źródła pomocy).

CZEŚĆ 6 - ZAGADNIENIA DLA WŁADZ LOKALNYCH

Rozwój gospodarczy

Najważniejsze tematy

- Sprzyjanie rozwojowi, tworzenie, promocja ,korzystanie z “z czystych “technologii i procesów, w tym:
  - ograniczenie zużywania zasobów do minimum
  - ograniczenie do minimum produkcji odpadów
  - unikanie lub ograniczenie skażenia
  - powtórne użycie lub recykling odpadów
  - usuwanie skutków skażeń
  - badanie i monitorowanie stanu środowiska,
- Monitorowanie i regulowanie wpływu przemysłu na środowisko w sposób zapobiegający niszczeniu środowiska i sprzyjający poprawie jego stanu,
- Tworzenie miejsc pracy,
- Uświadamianie przedsiębiorcom problemów środowiska i zachęcanie ich do odpowiedzialnego traktowania tych problemów.

Odniesienia w tekście

W rozdziale 30 opisano rolę biznesu i przemysłu oraz współpracującego z nimi sektora publicznego. Biotechnologią zajęto się szczegółowo w rozdziale 16. Inne zagadnienia opisano w rozdziałach / zagadnienia programowe: 4 , 6E, 7B, 8 C,9B1, 8B3, 14C, 14K, 29, 34, 36C

*Odniesienia w dokumencie**

Bodźce ekonomiczne dla promocji “czystej” produkcji: 30. 8.
 Czyste technologie ochrony i odnowy wód: 18.40(c)
 Czyste technologie : 4.18,9.18(b),20.13,30.25.
 Fundusze na projekty zrównoważonego rozwoju: 30.20.
 Gospodarka środowiskowa jako priorytet dla biznesu: 30.3.
 Konieczne w sektorze prywatnym techniki kontroli skażeń: 6.43.
 Młodzi ludzie - miejsca pracy, zdobywanie kwalifikacji: 25.9(e).
 Minimalizacja ilości odpadów: 4.19, 21.9(b).
 Możliwości biotechnologii: 16.25.
 Możliwości tworzenia miejsc pracy w ramach programów “Zielone przedsiębiorstwa”: 7.20(b).
 Narodowe rady zrównoważonego rozwoju: 30.24.
 Nieformalne możliwości tworzenia miejsc prac w ramach programów “Zielone przedsiębiorstwa”: 7.20(b).
 Ograniczenie do minimum ilości opakowań: 4.19, 21.9(b).
 Ośrodki gromadzenia i wymiany informacji o “czystych” technologiach: 34.15.
 Środowisko i technologie energetyczne: 9.12(a), (c).
 Produkty leśne, zaawansowane przetwarzanie: 11.22(b), 11.23(f), (g).
 Programy zwiększenia wydajności zużycia energii: 7.51(b), 9.18(b).
 Przemysł budowlany, rozwiązania ekologiczne: 7.69-70
 Recykling odpadów przemysłowych: 20.13(f).
 Recykling: 4.19, 21.9(b).
 Technologie w ochronie środowiska: (patrz “czyste technologie”)
 Tworzenie miejsc pracy w przyjaznym środowisku: 7.16(d).
 Wspomagana przez biznes zrównoważonego zarządzania przedsiębiorstwami: 30.19
 “Zielona” turystyka: 7.20(e).

Edukacja i zdobywanie kwalifikacji

Najważniejsze tematy

- Zapewnienie wszystkim równego dostępu do edukacji podstawowej,
- Włączenie świadomości ekologicznej w edukację na wszystkich poziomach, aby ludzie poczuli się odpowiedzialni za środowisko, w którym żyją.

Odniesienia w tekście

W rozdziale 36 omówiono edukację na wszystkich poziomach, zarówno jako generalny wymóg rozwoju ludzkości, jak i środek do podnoszenia świadomości odpowiedzialności ekologicznej. Inne zagadnienia omówiono w rozdziałach to: 3, 8A, 14B, 30B, 37.

Odniesienia w dokumencie

Edukacja ekologiczna, ciała doradcze: 36.5(c).
 Edukacja podstawowa w celu walki z ubóstwem: 3.8(b), 36.5(a).
 Edukacja w celu podnoszenia świadomości ekologicznej: 8.10, 25.14(d).
 Edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i rozwoju: 36.5(b).
 Ośrodki naukowe: 36.5(i)-(j).
 Podnoszenie kwalifikacji w aspektach środowiskowych, zarządzania przedsiębiorstwami: 30.21
 Podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa przez nauczycieli i administrację: 36.5(d).
 Równy dostęp do edukacji dla kobiet: 24.3(c).
 Zrównoważona ekonomia, podnoszenie kwalifikacji urzędników rządowych: 8.38.

* Odniesienia w dokumencie odnoszą się do tekstu całego dokumentu AGENDY 21

Gospodarka energetyczna

Najważniejsze tematy:

- Technologie energooszczędne i metody zmniejszania zużycia energii,
- Rozwój odnawialnych źródeł energii,

Planowanie energooszczędnego osadnictwa i transportu,
Skoordynowane planowanie użytkowania energii.

Odniesienia w tekście

Nie ma wydzielonego rozdziału poświęconego energii, ale do zagadnień energetycznych odniesienia są wszędzie tam, gdzie omawiane są zasoby, transport czy globalne efekty środowiskowe. Główne zakresy programowe to 4B, 7E, 9B1, 14K. Świadomie nie przywołuje się słowa "energia" w rozdziale 30, ale całą jego treść, mówiącą o poprawie efektywności wykorzystania zasobów, trzeba rozumieć jako mówiącą także o energii.

Odniesie w dokumencie

Energooszczędne konstrukcje: 7.69-7.74.

Energooszczędne urządzenia: 7.51(a) (iv).

Informacje i zdobywanie kwalifikacji w celu poprawy wydajności energetycznej: 7.51(a) (iv) .

Koordinacja planów energetycznych na poziomie regionalnym i subregionalnym: 9.12(g).

Odnawialne źródła energii na wsi: 14.94(c).

Planowanie energetyczne dla osad ludzkich: 7.47.

Planowanie energetyczne na wsi: 14.100.

Plany energetyczne, koordynacja na poziomie regionalnym i subregionalnym: 9.12(g).

Programy korzystania z odnawialnych źródeł energii: 7.51(b) (i), 9.18(f).

Programy zwiększania wydajności energetycznej: 7.51(b) (i), 9.18(b).

Promocja zwiększania wydajności energetycznej: 9.12(k).

Rozwój właściwych ze względu na środowisko technologii energetycznej: 9.12(a), (c).

Sprawność energetyczna na wsi: 14.95(c).

Zdrowie publiczne

Najważniejsze tematy

W celu ochrony zdrowia kontrola skażenia środowiska musi postępować równolegle z rozwojem gospodarczym,

Miejskie plany ochrony zdrowia opracowane przez władze lokalne,

Konieczność lepszego zrozumienia przez naukę, monitorowania i regulacji prawnej zagrożeń zdrowia publicznego.

Odniesienia w tekście

W rozdziale 6 omówiono związki między środowiskiem i zdrowiem. Znaczną jego część poświęcono problemom Trzeciego Świata, ale zakresy programowe D i E odnoszą się także do krajów rozwiniętych. W rozdziale 19 zajęto się chemikaliami, w rozdziale 20 - odpadami niebezpiecznymi, i w rozdziale 22 - odpadami radioaktywnymi.

Odniesienia w dokumencie

Informacja o odpadach niebezpiecznych: 20.23.

Miejskie plany ochrony zdrowia: 6.34.

Monitorowanie i kontrola odpadów niebezpiecznych: 20.22.
 Monitorowanie i kontrola w celu ochrony zdrowia: 6.39-6.41.
 Monitorowanie skażeń ponadgranicznych: 9.27.
 Stan monitoringu i opisu środowiska: 35.17(a).
 Systemy monitorowania skażeń ponadgranicznych [np. kwaśne deszcze]: 9.27.
 Zagrożenia powodowane chemikaliami, oznaczenie / klasyfikacja: 19.29.
 Zagrożenia powodowane chemikaliami, postępowanie z nimi / redukcja: 19.49.
 Zanieczyszczenie mórz pochodzące od działań odbywających się na lądzie: 17.25.
 Zbadanie zagrożeń powodowanych przez chemikalia: 19.13-17.

Strategia / koordynacja ochrony środowiska

Najważniejsze tematy

Strategiczne działania w zakresie koordynacji i integracji spraw ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju są sprawą podstawową w rozumieniu AGENDY 21.

Zaproponowane mechanizmy to:

- tworzenie państwowych i lokalnych strategii zrównoważonego rozwoju, w tym *lokalnej Agendy 21* przez władze lokalne
- włączenie jakości środowiska i wartości zasobów oraz ich zniszczenia i ubytku do wartości majątku narodowego i wyznaczników sukcesu gospodarczego
- zawarcie wpływu oddziaływań środowiska w ocenach i analizach kosztowych koncepcji i projektów.
- Nacisk AGENDY 21 na potrzebę współdziałania władz na wszystkich poziomach zakłada powszechny i aktywny udział władz lokalnych w powyższych działaniach. Władze lokalne powinny nawet objąć przewodnictwo wszędzie tam, gdzie rządy centralne nie mogą tego zrobić.

Odniesienia w tekście

W rozdziale 8 omówiono strategię integracji spraw środowiska i rozwoju.

Rozdział 28 poświęcono roli władz lokalnych.

Inne zagadnienia omówiono w rozdziałach i zakresach programowych: 37,38,39.

Odniesienia w dokumencie

Analiza kosztowa przy podejmowaniu decyzji dotyczących zdrowia / skażenia: 6.43.

Instytucjonalne państwowe mechanizmy planowania energetycznego na wsi: 14.100.

Lokalna Agenda 21: 28.3.

Lokalne strategie ochrony środowiska i poprawy jakości życia: 7.16(d).

Ocena oddziaływań na środowisko w podejmowaniu decyzji dotyczących zdrowia i skażeń: 6.43.

Państwowe oceny stanu środowiska / rozwoju: 35.17(b).

Państwowe strategie zrównoważonego rozwoju: 8.7.

Planowanie energetyczne na terenach wiejskich: 14.100.

Ukazanie wartości zasobów leśnych w budżetach państwowych: 11.22(a).

Umiejscowienie kosztów ochrony środowiska: 30.10.

Włączenie oddziaływań środowiska i społecznych w budżety państwowe: 8.42.

Włączenie zasobów / funkcji ziemi i ekosystemów w budżety państwowe: 10.8(c).

Współpraca między miastami: 7.21.

Zrównoważony rozwój miast, powiązania międzypaństwowe: 7.20(d).

Zwrot kosztów, usługi w bogatych osiedlach: 7.16(c).

Zapewnienie mieszkań

Najważniejsze tematy

- Należyte schronienie jest podstawowym ludzkim prawem i trzeba je zapewnić tym wszystkim,

którzy go jeszcze nie mają.

- Planowanie i projektowanie każdego mieszkania musi łączyć w sobie zapewnienie odpowiednich warunków życiowych oraz możliwie jak najmniejszy wpływ na środowisko. (Patrz także: planowanie miast)

Odniesienia w tekście

W rozdziale 7. omówiono osadnictwo; 7.A dotyczy zapewnienia mieszkań.

Odniesie w dokumencie

Schronienie dla bezdomnych i biednych: 7.9(a).

Zakup materiałów budowlanych: 7.74.

Zapewnienie mieszkań, materiałów i metody: 7.67-7.74.

Rola władz

Najważniejsze tematy

- Przed władzami wszystkich szczebli, od światowych do lokalnych, stoi duża odpowiedzialność. Decyzje powinny być podejmowane na najniższym możliwym szczeblu, ale z uwzględnieniem interesów ludności mieszkającej gdzie indziej.
- Zasadnicze znaczenie ma współpraca pomiędzy władzami wszystkich szczebli. Konieczne jest też wprowadzenie i wzmocnienie mechanizmów promowania tej współpracy. Procesy decyzyjne powinny być jawne, a informacja o nich dostępna dla społeczeństwa.
- Konieczne jest także podjęcie aktywnych działań w celu uprzywilejowania grup upośledzonych, specjalnych grup społecznych i organizacji pozarządowych.
- Zasobami należy gospodarować we właściwej skali, tzn. granice administracyjne nie powinny uniemożliwiać zintegrowanej gospodarki (na przykład całą zlewnią rzeki czy konurbacją).
- AGENDA 21 proponuje szeroki zakres formalnych planów, mechanizmów planowania i struktur koordynacyjnych.
- Wsparcie mechanizmów trójstronnych (pracodawca-pracownik-władze) w planowaniu przemysłu.

Odniesienia w tekście

Bardziej niż jakimkolwiek innym, koncepcje w tym zakresie tematycznym obecne są w całym tekście AGENDY 21, trudno więc wskazać na konkretne odniesienia. Całość Sekcji III poświęcona jest uprzywilejowaniu i udziałowi określonych grup, w tym także władz lokalnych (rozdział 28). Inne, poświęcone tym zagadnieniom rozdziały i zakresy programowe to: 8A, 36B, 37, 38 i 40.

Odniesienia w dokumencie

Dostępność informacji: 8.,4(f).

Dostępność informacji o odpadach przemysłowych: 20.14(f).

Instytucjonalne państwowe mechanizmy planowania energetycznego na wsi: 14.100.

Koordynacja planów energetycznych na poziomie regionalnym i subregionalnym: 9.12(g).

Lokalna Agenda 21, tworzenie jej przez władze lokalne: 28.3.

Mechanizmy trójstronne (pracodawca-pracownik-władze): 29.7.

Mechanizmy współpracy regionalnej: 31.4(b).

Międzynarodowe partnerstwo i związki władz lokalnych: 28.4.

Organizacja pracy: 29.7.

Państwowe strategie zrównoważonego rozwoju, oparte na współudziale różnych grup: 8.7.

Podziały administracyjne miast: 7.14.

Przenoszenie procesu decyzyjnego na najniższy możliwy szczebel: 8.6(g), 10.6(e).

Przestrzeganie / egzekucja prawa: 8.21.

Rola związków zawodowych: 29.7.

Wspólna polityka ekologiczna pracodawców i związków zawodowych: 29.10.

Zapewnienie infrastruktury ekologicznej na terenach miejskich: 7.39.

Zintegrowana polityka rozwoju terenów nadmorskich: 17.5

Nabywanie towarów

Najważniejsze tematy

W dokumencie znajduje się kilka bezpośrednich odniesień do problemu nabywania towarów i nie mówią one dużo więcej niż to, że produkty mniej niszczące środowisko powinny być preferowane. Wiele jednak odniesień w materiale poświęconym rozwojowi gospodarczemu w jasny sposób daje do zrozumienia konieczność dokonania pewnych, ściśle określonych wyborów.

Odniesienia w tekście

Rozdział 4 mówi o konieczności zaadaptowania zrównoważonych wzorców konsumpcji i w ten sposób, pośrednio, o nabywaniu towarów.
(Patrz także: Rozwój gospodarczy).

Odniesienia w dokumencie

Analiza wpływu produktów na środowisko (także po zużyciu): 4.20.

Lokalne materiały budowlane: 7.69.

Materiały budowlane, metody budowania: 7.74.

Nabywanie produktów "zielonych": 4.23, 4.26.

Normy i wyszczególnienia w celu zlikwidowania barier dla recykulacji: 20.13(a).

Oznaczanie produktów pod kątem ekologii: 4.21.

"Zielone" modele konsumpcji: 4.21-22, 4.26-27

(Patrz także : Rozwój gospodarczy).

Planowanie i gospodarka zasobami lądowymi

Najważniejsze tematy

Najważniejsze aspekty to:

1. uprawa ziemi z możliwie najmniejszym wykorzystaniem chemikaliów, nawozów sztucznych i energii pochodzącej z paliw kopalnych
2. korzystanie z naturalnych metod walki ze szkodnikami i poprawę wydajności, pozwalających uniknąć niszczenia środowiska
3. unikanie niszczenia zasobów wodnych przez zapobieganie erozji, ograniczanie do minimum odpływu chemikaliów oraz unikanie niszczących irygacji
4. utrzymanie terenów leśnych i różnorodności biologicznej.

Odniesienia w tekście

Rolnictwo omówiono w rozdziale 14, leśnictwo w rozdziale 11, a zrównoważona gospodarka zasobami lądowymi ogólnie w rozdziale 10.

Odniesienia w dokumencie

Czynniki redukujące ilość gazów powodujących efekt cieplarniany: 9.21(d).

Dostarczanie roślinom związków odżywczych: 14.83-87

Emisje powodujące efekt cieplarniany, powodowane przez rolnictwo: 9.20(a).

Kontrola szkodników biologicznych: 14.75.

Leśnictwo, rolnictwo: 14.27(f).

Leśnictwo rolnicze: 14.27(f).
 Leśnictwo w miastach: 11.14(g).
 Metody tradycyjne: 3.8(m), 10.7(d).
 Ochrona i konserwacja przyrody przez rolników: 14.26(b).
 Ochrona ziemi przez społeczności: 7.30.
 Odnawialne źródła energii na terenach wiejskich: 14.94(c).
 Odpływ nawozów sztucznych do mórz: 17.28(f), (h).
 Odpływ pestycydów do mórz: 17.28.
 Odporność na zmiany klimatyczne: 9.21(c).
 Pestycydy, zastąpienie przez biologiczne metody walki ze szkodnikami: 14.75.
 Planowanie użytkowania ziemi w celu utrzymania jej wydajności: 14.35.
 Plany gospodarki zasobami lądowymi: 7.30.
 Recykling i ponowne wykorzystanie odpadów: 21.20.
 Rolnictwo organiczne: 14.27(a).
 Różnorodność gatunków zwierzęcych: 14.67.
 Różnorodność zatrudnienia w gospodarstwach rolniczych: 14.27(b).
 Różnorodność gatunków roślinnych: 14.58
 Wpływ warunków atmosferycznych na planowanie użytkowania ziemi: 9.20(b).
 Wydajność energetyczna na terenach wiejskich: 14.100.
 Zintegrowane koncepcje zrównoważonego korzystania i gospodarki ziemią uprawną: 10.6.
 Zintegrowane planowanie na poziomie działów wodnych / ekosystemów: 8.5(c), 10.7(a).
 Zintegrowany rozwój i konserwacja przyrody we wrażliwych rejonach górskich: 13.6-7.

Dobrobyt społeczny, równe możliwości i ubóstwo

Najważniejsze tematy

- Uprzywilejowanie wszystkich grup społecznych oraz konieczność wyeliminowania dyskryminacji i ubóstwa to problemy przewijające się przez cały tekst AGENDY 21,
- Ubóstwo zarówno powoduje niszczenie środowiska, jak i jest przez nie powodowane-eliminacja ubóstwa jest więc zagadnieniem ekologicznym.

Szczegółowe zagadnienia to:

1. prawa kobiet do równego dostępu do edukacji, zdobywania kwalifikacji, życia politycznego oraz stanowisk we władzach
2. prawa najbiedniejszych do podstawowych udogodnień życiowych, środków do osiągnięcia bezpiecznego i niezależnego życia oraz do udziału w decyzjach dotyczących ich warunków życia

Odniesienia w tekście

W rozdziale 3. omówiono ubóstwo, a w rozdziale 23-26 rolę różnych potencjalnie upośledzonych grup. Inne związane z tym zakresy programowe to: 6.A, 6C, 6D, 7A, 36A.

Odniesienie w dokumencie

Lokalne plany ochrony zdrowia tworzone przez władze lokalne: 6.34.
 Opieka medyczna dla grup wrażliwych: 6.18-22.
 Pełne uczestnictwo kobiet w życiu społecznym: 24.2(c).
 Potrzeby zdrowotne: 6.5.
 Praca dla biednych mieszkańców miast: 7.16(c).
 Prenatalna opieka medyczna: 5.51.
 Równouprawnienie dla kobiet: 24.
 Tworzenie miejsc pracy przez rząd w celu zmniejszenia ubóstwa: 3.8(a).
 Uprzywilejowanie grup społecznych w walce z ubóstwem: 3.7, 3.8.
 Wolny i równy dostęp do środków antykoncepcyjnych: 3.8(j), 5.50.

Transport

Najważniejsze tematy

Zapotrzebowanie na transport powinno być zredukowane przez odpowiednie planowanie zagospodarowania terenu. Należy promować wprowadzanie rodzajów transportów mniej szkodliwych dla środowiska, poruszanie się pieszo i na rowerze, oraz poszukiwać środków zwiększenia wydajności wszystkich rodzajów transportu.

Odniesienia w tekście

7E, 9B(2).

Odniesienia w dokumencie

Infrastruktura transportu: 7.52(d).

Integracja transportu i planowania zagospodarowania terenu: 7.52(a), 9.12(e).

Jeżdżenie na rowerze: 7.52(c).

Nisko energetyczny transport miejski: 7.48, 7.52, 9.12(a).

Poruszanie się pieszo: 7.52(c).

Systemy transportu w mniejszym stopniu zaturowujące środowisko: 9.15.

Transport nie zmotoryzowany, np. chodzenie, jeżdżenie na rowerze: 7.52(c).

Transport publiczny: 7.52(b), (d), 9.12(a).

Planowanie miast

Najważniejsze tematy

- AGENDA 21 kładzie nacisk na twierdzenie, że miasta (i inne osady ludzkie) powinny być świadomie i systematycznie zaplanowane w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. W szczególności planowanie rozwoju i zagospodarowanie terenu musi być zintegrowane z planowaniem transportu, systemów energetycznych, systemów zaopatrzenia w wodę i usuwania ścieków oraz pozostałej infrastruktury, aby zredukować do minimum zużycie zasobów.
- Procesy planowania powinny być elastyczne, nowatorskie i otwarte. Wymagają one także współdziałania i kooperacji ze strony różnych grup.
- Plany zrównoważonego rozwoju powinny być opracowywane na wszystkich szczeblach. Miasta powinny stworzyć sieci powiązań w celu współpracy i wymiany informacji na temat zagadnień zrównoważonego rozwoju.

Odniesienia w tekście

W rozdziale 7 mówi się o zrównoważonym rozwoju miast, kładąc nacisk na rolę planowania. W rozdziale 8A omówiono rolę planowania w integracji zagadnień środowiska i rozwoju w sposób bardziej ogólny. Inne związane z tym zagadnienia programowe przedstawiono w rozdziale 18E.

Odniesienia w dokumencie

Infrastruktura w biednych regionach: 7.16(c).

Integracja transportu i planowania zagospodarowania terenu: 7.52(a), 9.15(e).

Nie ukierunkowywanie rozwoju na tereny zagrożone klęskami żywiołowymi: 7.61.

Nowatorskie strategie planowania miast: 7.16(c).

Strategie planowania miast: 7.16(c).

Wielkość miast: 7.18-20.

Współdziałanie w planowaniu: 7.20(b).

Zaangażowanie społeczności w planowaniu infrastruktury i ulepszeń: 7.20(b).

Zwrot kosztów za usługi komunalne: 7.16(c).

Gospodarka odpadami

Najważniejsze tematy

- AGENDA 21 popiera znaną hierarchię utylizacji odpadów “redukcja, segregacja, ponowne wykorzystanie” wszystkich rodzajów odpadów oraz podkreśla konieczność uniknięcia skażeń powietrza, ziemi, wód płynących i podziemnych przez składowanie odpadów lub popiołów po ich spalaniu na wysypiskach.
- Władze na wszystkich szczeblach (wliczając w tym władze lokalne) powinny jak najszybciej opracować plany redukcji, ponownego wykorzystania i recykulacji odpadów.
- Konieczna jest ścisła kontrola odpadów niebezpiecznych i uniemożliwienie ich wywozu do innych krajów.
- Dokument wyraża duże zaniepokojenie problemem odpadów nuklearnych, ale dokładne zalecenia dotyczą tylko monitoringu i kontroli.

Odniesienia w tekście

W rozdziale 20 omówiono odpady niebezpieczne, w rozdziale 22-odpady nuklearne, a w rozdziale 21-inne rodzaje odpadów, w tym ścieki. (Patrz: w punkcie ”Woda i kanalizacja” - zagadnienia dotyczące kanalizacji; w punkcie “Zdrowie społeczne” - zagadnienia dotyczące zdrowia). Inne związane z tym zagadnienia programowe to 16C.

Odniesienia w dokumencie

Biotechnologia jako środek recykulacji odpadów: 16.25(c), (d), (k).

Biotechnologia jako środek usuwania skażeń: 16.25 (e), (g).

Minimalizacja ilości odpadów: 21.9 (b).

Państwowe plany ponownego wykorzystania i recykulacji odpadów: 21.19.

Państwowe plany redukcji ilości odpadów: 21.10 (c).

Ponowne wykorzystanie odpadów: 21.20.

Recykling: 21.20

Recykling w celu zapobieżenia skażeniu mórz: 17.28 (a).

Woda i kanalizacja

Najważniejsze tematy

- Ograniczoność dostępu do wody jest oczywistym hamulcem rozwoju w wielu miejscach świata. Konieczne jest więc uwzględnienie tego zagadnienia w planowanym rozwoju. Również ważne jest to, że rozwój nie może powodować zniszczenia lub wyczerpania zasobów wodnych. Niezbędne jest więc staranne oczyszczenie wszystkich ścieków komunalnych i przemysłowych. Dodatkowo, preferowane powinno być metody umożliwiające odzysk ze ścieków użytecznych materiałów i energii.
- Planowanie korzystania z zasobów wodnych musi odbywać się z uwzględnieniem granic zlewni lub warstw wodonośnych, nawet jeśli ich granice nie pokrywają się z granicami administracyjnymi.

Odniesienia w tekście

W rozdziale 18 omawia się wodę świeżą, w rozdziale 21 - ścieki i stałe odpady komunalne, a w rozdziale 17B - oczyszczenie ścieków w celu ochrony mórz. Inne związane z tym zakresy programowe przedstawiono w rozdziale 16C.

Odniesienia w dokumencie

Biotechnologia w oczyszczaniu ścieków: 16.25 (k).
Gospodarka wodna w aspekcie opłat i regulacji prawnych: 18.12.
Gospodarka wodna zgodna z obszarami zlewni: 18.9.
Konieczność oczyszczania ścieków: 21.29 (c).
Oczyszczanie ścieków w celu uniknięcia skażeń mórz: 17.27.
Skażenie rzek: 18.40 (b), (c).
Skażenie warstw wodonośnych: 18.40 (b), (c).
Skażenie wód płynących: 18.40 (b), (c).
Skażenie wód podziemnych: 18.40 (b), (c).